

ADATTÁR.

HOLBERG: ERASMUS MONTANUSA.

A trencsényi piarista rend kéziratárában Holberg Lajos, dán vígjátékiró, egyik legjobb darabjának az »Erasmus Montanus«-nak magyar fordítását találtam meg az elmúlt év (1909) november havában. E vígjátékról, mely úgy látszik eredeti fogalmazás, e folyóiratban már részletesen beszámoltam. Ez alkalommal egész terjedelmében közlöm e szép darabot, mely megérdemli, hogy napvilágot lásson.

ERASMUS MONTANUS,

AVAGY HEGYI ERASM.

KOMÉDIA ÖT ÁBRÁZOLÁSBAN.

HOLBERG LAJOS DÁNIAI JÁTÉKI KÖZÜL

NÉMETBŐL MAGYARRA FORDÍTOTT.

1769.

A Játék viselő személyek:

János, egy Paraszt ember.

Nille, János felesége.

Erazmus Montanus, az ő fiok, egy Deák, ki az universitásról megjött.

Jakab, az ő más egy fiok.

Péter, egyházi a faluban.

Gáspár, egy Ispány.

Jeronymus, egy öreg gazdag ember.

Magdolna, Jeronimus felesége.

Örsébet, az ő leányok.

Egy hadnagy.

Egy káplár.

NB! A játék viselő személyek Luteranusok, a mint a falu is, a hol a játék tartatik.

ELSŐ ÁBRÁZOLÁS.

Első kimenetel.*János maga egyedül, egy levélel.*

Ugyan kár, hogy nints itt az egyházi, annyi deák szó van a fiam levelében, hogy nem érhetem azt. Letsordolnak a könyveim, midőn megdolgolom, hogy egy szegény paraszt ember fia oly tanultá lött; kiváltképen mivel mi semmi fő tanult paraszt nemzetségből nem származunk. Hallottam már oly emberektől, kik a Deáksághoz értenek, hogy ő minden barátal, akármilyen légyen az, tud disputálni. Ah! Ha én és a feleségem azt az örömet elérhetnénk, hogy halálunk előtt egyszer prédikálni halhatnánk ötöt, meg nem bánnánk azt a pénzt, mellyet reá költöttünk. Veszem már az egyházián Péteren észre, hogy nem igen örül ő annak, hogy az én fiam hazajön. Mégis rettenetes ez azokkal a tanult emberekkel, hogy ők egymás ellen úgy irigykednek, és hogy nem szenvedhetik, ha más is szinte oly tanult, mint ők. E jó ember más-kép szép prédikációkat téssen annak üdeiben a mi falubéli templomunkban és a ros szokásokról úgy beszél olykor, hogy majd csak sírni nem kell az embernek. De úgy látzik nékem, mint ha ő maga nem éppen mentí volna ezektől a hibáktul. Én meg nem foghatom honnan származik ez. Ha valaki azt mondaná nékem, hogy az én szomszédom jobban ért a szántás-vetéshez mint én, gyűlönöm kellene é emiatt az én szomszédomat? Nem, nem, ezt Hegyi János nem tselekszi. De im bizony az egyházi Péter.

Második kimenetel.*János és Péter.**János.* Hozta lsten Péter!*Péter.* Köszönöm János.*János.* Ej édes Péterem! Nem tudná é kend nékem megmagyarázni, ami a fiam utolsó levelében deákul ál?*Péter.* Mi a Patvar! azt gondolya é kend, hogy nem tudok én oly jól deákul, mint a kend fia? Régi akademikus vagyok én. Én, János! én.*János.* Azt én jól tudom, hanem azt vélem vala, ha érti é kend az újmódi deákságot. Mert hisz ez a nyelv talán szinte úgy megváltozottik, mint a mi országunk nyelve. Mert az én ifjúságomban nem úgy beszéltek itt, mint most; a mit most lokainak hínak, azt akkorában szolgának nevezték, a frailét leányzónak, a Musikust énekes embernek, és a secretáriust író-Deáknak mondták. Innen meghiszem, hogy a Deák nyelv is megváltozott, mióta kend elhatta az iskolát. Akarna kend oly jó lenni, és ezt a levelet megmagyarázná nékem? Én magam ugyan ismérem a betűket, de semmit sem hozhatok ki azokbul.*Péter* (olvassa a levelet). A kend fia azt írja, hogy ő most Logikát, Rhetorikát és Metafisikát tanul.

János. Mi az a Logikát?

Péter. Ez az ő prédikáló széke.

János. Ezt örömet hallom. Ah! hogyha ő pap lehetne.

Péter. Előbb egyházfi; egyházfi előbb.

János. Mi volt a második szó?

Péter. Rhetorika; az annyit tesz magyarul: Rituale. Hanem a harmadik szónak rosszúl kel írva lenni, avagy az valami francia szó, mert ha Deák volna, mindenbizonnyal tudnám azt. Én, édes Jánosom, kész vagyok az egész vokabulárét könyv nélkül elmondani. Ala, magyarul szárny, barba szakál, Ancilla szolgáló, coena konyha, campana harangozó, cella kútsár, Lagena sör, Lána farkas, Janus gerenda, cerevisia írósvai.

János. Egy tatár fejének kel kendnek lenni, Péter!

Péter. Igen. Én meg nem álmottam volna, hogy oly sokáig kellyen valaha ebben a szegény egyházfiségben megmaradnom. Már ennek előtte rég más valami lehettem volna, ha egy leányzóval öszve akartam volna állani; de készeb vagyok, a mennyire kitelhetik tőlem, inkább magam magamon segíteni, mint hogy azt mondgyák felőlem, hogy asszony után jutottam kenyérre.

János. Édes Péterem, de ím itt még más deákság is van, melyet én nem értek. Lássá kend ezt a rendet itten.

Péter (olvassa). Die veneris Lipsia domum profecturus sum. E már egy kitsint igen fel van tekerve. Mindazáltal azt én mind jól értem, más valaki ketté hasíthatná raita a fejét. Ez azt tész magyarul: Lipsiába profecto felettéb sok Rusznákok jöttek.

János. Mit keresnek ott a rusznákok?

Péter. Ezek nem Muszkák, Hegyi János! ifjú Deákok azok, akiket ők Rusznákoknak neveznek.¹

János. Úgy, úgy, most értem már.²

Péter. Mikor várja kend haza a fiát!

János. Ma vagy holnap. Várjon kend itt egy kitsint, édes Péterem! én bé fogok az én Nillemhez menni, hogy egy korso sert hozzon ki nékünk.

Harmadik kimenetel.

Péter egyedül.

Hogy igazat mongyak, nékem semmi közöm ahoz, hogy Hegyi Erazm haza jön; nem hogy én az ő tanulásától félnék. Nem. Mert én már nagy deák voltam akkor, mikor még ő hosszú ingben járt. Az én üdömben más legények deponáltak, mint most. En a soproni iskolákban deponáltam Ebszi Ádámál, Drégeli Mátyásál, Hegedős Jánosál, Fűzfási Mátéval, kit álomtáskának hitünk, Sógor Pálal, kit Karabinszájú Pálnak neveztünk. Minnyáján ezek ugyantsak legények voltak ám, oly szakállos-

¹ Oroszoknak nevezték a ravasz diákokat.

² Két sornyi üres hely van a kéziratban, mert egy mondatot nem értett meg az író.

bajuzos legények, valamint a ketskék és a kik capaxok voltak minden matériárul disputálni. Én belőlem tsak egy egyházi lett, de én megelégszem, mivel mindennapi kenyerem van és az én hivatalomat jól végbe tudom vinni. Én a bejövetelet is igyekeztem megjobbitani ennek a tiszt-ségnek és anyyim van, a mennyiek nem volt az én előttem valóknak, amiért még holtom után is meg dítsérnek az én követőim. Az emberek azt gondollyák, hogy nem sok observatiot érdemel az, ha valaki egyházi. Úgy, úgy. Az egyházi tiszt-ség, valóban tsudálatos tiszt-ség, kiváltképen ha arra akarja azt az ember húzni, hogy a maga tisztét eltartsa. Én előttem minden halotti éneket egynek tartottak ebben a faluban az emberek, de én ezt máskép keztem azután mérni, úgy hogy meg kérdém a paraszt embertől, mije halotti éneket akarsz te? ez itt ennyibe kerül, amaz ott annyiba. Hasonlóképen a földet is. Tiszta homokot akartok-e, avagy közönséges és valóságos földet? Ezek ám mégis valami observatiok, melyek az előttem lévő Kristófban fel nem találtattak. De nem is tsuda, mert ő iskolába nem járt. Azt én meg nem foghatom, miképen lett ő egyházi. De bezzeg volt is ám ez egyházi azután. A Deák szó minden hivatalban igen sokat használ. Én nem adnám száz tallérért a mit Deákul tudok. Mert az nékem már száz tallérnál is többet behozott az én hivatalomban.

Negyedik kimenetel.

János, Nille, Péter.

Nille. Egésségel Péter!

Péter. Szépen köszönöm anyóka! Én máskép sohasem iszom éget bort, hanem tsak mikor a gyomrom roszzsul van. De az én gyomrom mindenkor roszzsul van.

Nille. Tudja-e kend, hogy az én fiam ma vagy holnap hazaérkezik? Bezzeg lesz akkor embere kendnek, a kivel beszélhetni fog. Mert amint hallottam, ugyan derék szája van néki.

Péter. Igen, igen. Elhiszem, hogy egy lakás kalastromi Deákságot fog ő maid magával hozni.

Nille. Kalastromi Deákságot? Hiszem a kalastromi Deákság a legjobb, valamint a kalastromi vászony legjobb vászony.

Péter. Ha! Ha! Ha!

János. Mit nevet kend Péter?

Péter. Semmit sem Hegyi János! Prosit még frissebb jön! Prosit Nille! Ha! Ha! Ha! Az ugyan igaz, a mit Kend mond: a kalastrom vászony jó vászony, de — — —

Nille. Nem a kalastromban tsinállyák azt a vásznat, miért híják mégis azt kalastromi vászonynak?

Péter. Igen, igen! Ez ugyan igenis való. Ha! Ha! Azonban adhatna mégis kend valamit az égett borra, a min rágodgyam.

Nille. It van egy darab kenyér és éret sait, ha meg nem veti kend azt.

Péter. Köszönöm, Nille, köszönöm! Tudgya kend mit tész kenyér deákul?

Nille. Nem, valóban nem.

Péter (eszik egyszersmind és tsátság). Az ezt tész panis, Genitivus pani, Dativus pano, Vocativus panus, Ablativus Pano.

János. Éj! éj! Péter! Mely bőv ez a Deák nyelv. Hogy híják a fekete kenyeret?

Péter. Azt Gravis Panis-nek híják, a fejár kenyeret pedig Panis fere.

János. Hisz a fele magyar.

Péter. Igenis. Minden bizonyal. Töb Deák szók vannak, mellyek az ő eredetiket a magyar nyelvbül veszik, mint Tabulla, Tábla, Komontzio, Conventio és más e félék a mint a Grammaticában ál.

János. Mit tészzen ez a szó Grammatica?

Péter. Szinte azt a mit emanuelis. Ha tarka papirosban van a békötve, tehát akkor emanuelis, ha pedig bőrből s a háta meg van aranyozva, akkor Gramatica a neve és Declináltatik mint Ala.

Nille. Éj, éj! miképen maradhat e mind meg ezeknek az embereknek a fejében. Az enyim máris szédül, hogy ha csak másokkal beszélni hallok is effélekrül.

János. Innen van, hogy töbnyire az tanult emberek feje veleje nintsen mindenkor jól helyén.

Nille. Ej bolondság! Tehát azt gondolod, hogy a mi fiunknak sints az ő feje veleje helyén.

János. Ugy van, édes feleség! Mert a már tsudálatos, hogy ő nékem deák levelet írt.

Péter. Ezt kend János jól mongya! mert ez egy kitsint esztelenség. Szinte anyi ez, mintha én, hogy megmutassam, hogy görögül tudok, az ispányal görögül akarnék beszélni.

János. Ért kend görögül is Péter?

Péter. O igenis. Húsz esztendő előtt oly perfektus voltam én ebben, hogy az egész litaniát el tudtam olvasni. De már most semmirül sem emlékezem másrul, hanem hogy az utolsó szó aban Amen.

János. Ej Péter! ugyan szép lesz az, ha az én fiam megjön, mi akkor kendteket öszve állíthattuk.

Péter. Ha ő én velem disputálni akar, így minden bizonyal emberre fog kapni, ha pedig a karban velem énekelni, tehát fel ne tegyen velem. Én egyszer tíz egyházzal énekeltem a karban, de nekik minnyájoknak félre kellett előlem álnok, mert én mind a tíznél hangosabban bőgtem a Crédót. Tíz esztendővel ezelőtt kántorsággal kínáltak itt a szomszéd faluban, de azt én nem akartam. Mert miért tselekedném én ezt? János! Miért hadnám én el az én kösségemet, mely úgy betsül és szeret engem és a mellyet én viszontag betsülök s szeretem. Én egy helységben lakom, ahol mindennapi kenyerem van. A mi Tisztartó urunk soha sem jön ide, hogy mindjárt magához ne hína, hogy az üdőt mulasztam vele és énekellyek néki. Az elmúlt esztendőben illyen táján ő nékem egy fél forintot adott azért, hogy elénekeltem előtte az ut, re, mi, fa, sol-ót. Meg esküdött, hogy jobban tetszik néki az én éneklésem, mint a legnagyobb vocal musica, mellyet a Nagyságos uraságnál hallot valaha. Nem adna még kend egy üveg éget bort? János! kendnek is eléneklek azután azt.

János. Örömetst. Hé Nille! tóts még egy üveg éget bort.

Péter. Én nem énekelek mindenek előtt. De kend, János! az én jó barátom, a kinek szívesen szolgálok. (Énekelni kezd és eleinte hoszasan bőg) ut, re, mi, fa, sol, la, si, ut, most már vissza: ut, si, la, sol, fa, mi, re, ut. Most hallya kend máskép, mely fen tudok én énekelni Ut, re, mi, fa, sol, si, ut, re, mi, fa, sol, fa, si, ut, re.

János. Ej Patvar! Ez az utolsó ugyan vékonyan vala. A mi apró malatczaink nem sikoithatnak vékonyabban.

Péter. Most szaporán fogok énekelni: ut, re, mi, re. Nem, e nem volt jól. Ut, re, mi, do, re, mi, ut. Nem, ez is bolondul van. Tatáros nehéz e János! oly szaporán énekelni. De ihol jön Monsieur Jeronimus.

Ötödik kimenetel.

Jeronimus, Magdolna, Örsébet, Péter, János és Nille.

Jeronimus. (Jánoshoz) Jó reggelt, Ipa, van-é jó hír a kend fiátul.

János. Igenis. Elhiszem, hogy talán még ma vagy holnap megjön.

Örsébet. Ugyan való ez? apám uram, mennyi üdő van még holnapig?

Jeronimus. Mitsoda kérdés ez! Halgas, hagy minket öregeket szólíni. Hallya-sza kend János gazda! tanátsosnak tartya-é kend, hogy ezt a két ifiu személyt öszve adjuk, minek előtte élő kenyerek légyen?

János. E nékem mindegy, valamint kendnek tetczik, máskép ugyan én eltarthatom őket. Mindazáltal mégis jobb volna, ha előre valami jövedelmek volna.

Jeronimus. Én legaláb hasznomat nem gondolom, hogy minek-előtte légyen mibül élniek, öszve házasodgyanak.

Örsébet. (sír és bőg).

Jeronimus. Ej, pfui, Patvar! nem szégyenled-é? Hiszem gyalázat szégyen ez egy leányban, hogy eképen viseli magát.

Örsébet (sírva). Fog-é neki nemsokára kenyere lenni?

János. Ebben semmi kétség nintsen, hogy nemsokára kenyere leszen néki, mert a mint én hallottam, ő oly tanult, hogy minden könyvbül tud olvasni, akármitsodás is légyen az. Az ő utolsó levele, melyet nékem ír vala, Deákul volt.

Nille. A pedig bizony nem rossz, a mint az egyházfi is tudgya.

Örsébet. Oly jól volt-é az írva?

Péter. Elég jól egy olyan ifu embertül. Ő belüle jó lehet, Örsébet leány! De ahoz még sok kívántatik. Mikor én oly üdős voltam, mint ő most, én is azt gondoltam, hogy én egy tanult legény vagyok, de — —

János. Úgy, úgy. Ti tanult emberek sohasem ditséritek egymást.

Péter. Ej szegénység! Én ő ellene irigykedgyem? Még ő világon sem volt, mikor már nékem háromszor a nyakamba akasztották az iskolában a szamarat; és mikor ő negyedik classisba járt, én akkor már nyoltz esztedős egyházfi voltam.

János. De mindazáltal egynek mégis jobb feje lehet, mint a másiknak. Egy esztendő alatt szint annyit tanulhat egygyik, mint a másik tiz esztendő alatt.

Péter. De Péter ám akár kivel is szembe mér álni.

Jeronimus. Úgy, úgy. A cigány is a maga lovát ditséri. Én haza fogok menni. Jertek Magdolna és Örsébet. Jó egészséget János és Nille! Én éppen erre menék el, s így utamban levén, jó reggelt akarék kendteknek mondani.

Örsébet (Jánoshoz). Ah adgya kend mégis mindjárt tudtomra, ha meg jön.

János. Jól lesz, jól. Jó egészséget.

(Jeronimus, Magdolna és Örsébet elmennek)

Hatodik kimenetel.

János, Nille, Péter és Jakab.

János. Mit akarsz te? Jakab!

Jakab. O Apám uram! Tud-é ked valami ujságot? Razm megjött.

János. Patvar! ugyan való? mitsodásnak látczik ő?

Jakab. Ő igen tanultnak látczik. Fekete Razm hozta ide őket és megesküdött, hogy az az egész uton mást nem tselekedett, hanem szüntelen magával görögül és tudja miként disputált, s ezt pedig oly hevesen, hogy négyszer vagy ötször Fekete Razm hátba vágta és a mellet ezt kiáltá mindég Probe majoren, probe majoren. Elhiszem, hogy minek előtte útnak adta volna magát valami Majoral valami disputatiója volt. Olykor pedig úgy ült mint egy néma és tsak a holdat és tsillagokat számlálta; ezt pedig oly komondor szemekkel, hogy háromszor eset le a szekérül és a nagy böltseség miatt tsak hogy ki nem törte a nyakát, ugy hogy Fekete Razm ezen igen nevette és magában azt gondolá: Hegyi Erazm ugyan bölts ember az égen, de bolond a földön.

János. Ej, ej. Jertek. Mi néki eleibe fogunk menni. Kedves Péterem, jöjön kend is velünk. Ugy lehet, hogy ő a magyar szót elfelejtette és egyedül tsak Deákul tud beszélni s így kend nekünk tolmácsunk lehet.

Péter. Ugyan bolond volnék én akkor. Más dolgaim vannak nékem.

(János, Nille és Jakab az innenső részen mennek be, Péter pedig a tulsón.)

MÁSODIK ÁBRÁZOLÁS.

Első kimenetel.

Montanus egyedül, a csizma-szárai lefűtyögvén.

Még tsak egy napja, hogy az univerzitásrul eljöttem, de már megint ott akarnék lenni. Ha hómi jó könyveim velem nem volnának, így éppen lehetetlen volna ebben az országban élnem. Studia secundas res ornant, adversis solatium praebent. Ugy tetczik valóban, mintha valami bajom volna, azért hogy már harmadnaptól fogva nem disputálhattam. Azt még nem tudom, ha van e valami tanult ember ebben a faluban? Ha van valaki, tehát maid fogok néki dolgot adni, mert én nem élhetek, hogyha nem disputálhatok. Az én öreg szüleimel nem

beszélhetek, mert ők betsületes együgyű emberek, a kik maid semmit mást nem tudnak, hanem a mit az ő ifjuságokban tanultak, úgy hogy én az ő társaságukból semmi mulatságot sem vehetek. Az egyházfinak ugyan meg a mesternek tanultaknak kellene lenni, de menyire terjed ki az ő tudományok, nem tudom. Meg látom mégis mire alkalmasok. Az én szüleim elrémülnek, ha oly hamar látni fognak engem, mert ők meg nem gondolák vala, hogy ez éjtszaka indulám el a városbul. (Veszi a dohány zatskóját, egy pipa dohánt gyuit magának és a pipáját egy lukon által a kalapiába teszi.) Ez ám bezzég igaz Deákos dohányzás. Ez egy jó inventió arra, hogy ha valaki egyszersmind szippogatni és olvasni is akar, (leül és olvasni kezd).

Második kimenetel.

Montanus és Jakab.

Jakab. (le veszi a süvegét mondván) Hozot isten, hozot isten kedves Deák bátyó.

Montanus. Örvendek azon, hogy láthatlak téged, Jakab! de a mi az atyafiságot illeti, az ugyan meglehetett az előbbeni üdőkben, de most már nem illik a többé.

Jakab. Miért? nem vagy-e te az én bátyám.

Montanus. Ezt én nem tagadom. Korhely! Én neked bátyád vagyok születésem szerint. Hanem tudnod kel azt, hogy te egy Paraszt gyermek vagy, én pedig Philosophiae Bacalaureus. De hallyad-sza Jakab! mint van Jeronimus és az ő házi népe?

Jakab. Igen jól. Nem rég, hogy itt voltak és kérdezősködtek, mikor jönnél meg bátyó!

Montanus. Már megint bátya! Én ezt, Jakab! kevélységből nem mondom, mindazáltal e profecto nem tűrhető.

Jakab. Miként híjam tehát a bátyót?

Montanus. Te engem Monsieur Montanusnak híj, mert eképpen hínak engem a városban.

Jakab. Bár tsak meg tarthatnám ezt a fejemben. Nem Monsieur Dromedarius vala ez.

Montanus. Nem hallasz-é? Nem mondám Monsieur Montanus.

Jakab. Moszi Montanus, Moszi Montanus.

Montanus. Igen, így jól van. Mert Montanus szint azt tészén Deákul, a mit magyarul Hegyi.

Jakab. Nem lehetek é tehát én is Moszi Montanus Jakab.

Montanus. Ha te oly sokáig fogsz iskolába jární, mint én és a te exameneiden által mentél, akor te is vehetsz valami Deák nevet magadnak. De a meddig tsak paraszt gyermek maradsz, addig megeléghetel, ha magadat közönségesen és igazán Jakabnak hívatod. De nem vetted észre, hogy Örsébet nem kívánczozott-é utánnam?

Jakab. Biz igen! ő felettéb nyugtalan vala, hogy te oly sokáig oda maradtál.

Montanus. Hallod te buta! te engem ne te-azzél.

Jakab. Mondani akarám Moszi, hogy hogy Örsébet felette nyughatatlan vala, hogy te oly sokáig oda voltál.

Montanus. Igen, most már megjöttem, Jakab! és tsupán az ő kedvéért, de itt én meg nem akarok öregedni, mert mihelyt el fogtam vele lakni a lakodalmat, azontúl ismét a városba megyek és őtet magammal elviszem.

Jakab. Nem akarna Moszi engem is magával elvinni?

Montanus. Mi dolgod van ott néked?

Jakab. Meg akarnám egy kitsint a világot nézni.

Montanus. Akarnám, hogy te hat vagy hét esztendővel ifiabb volnál, így én téged valami Deák iskolába adnálak s azután te is deák lehetnél.

Jakab. Nem. Ez nem volna jó.

Montanus. Miért?

Jakab. Igen. Eképen a mi szüleinknek éppen kódulni kellene.

Montanus. Ej, miként beszél ez a gyermek!

Jakab. Igen! Tele az én fejem jó gondolatokkal. Tanultam volna tsak én, akkor éppen fő selma lettem volna.

Montanus. Hallottam, hogy jó fejed van. Hanem mit akarnál te a városon tsinálni?

Jakab. Örömet kívánnám a vendégfogadót, meg egy istállót látni.

Montanus. Ha, ha, ha! De van-é az én ipámnak anyi jószága, a mint mongyák.

Jakab. Minden bizonyal. Jeronimus egy gazdag kutya, a falunak maid tsak nem harmad része az övé.

Montanus. De nem hallottad-é, ha ad-é a leányának jegy-jószágot?

Jakab. Igenis. Tsak elhiszem, hogy jól felfogja ő aztat ruházni, kiváltképen, ha Moszit itt egyszer prédikállani hallya.

Montanus. Semmi sem lesz ebbül. Nem akarom én magamat oly közemberé tenni, hogy mező földön prédikálljak. Én tsak disputálok örömet.

Jakab. Én azt gondolám, hogy több volna prédikállni?

Montanus. Tudod-e te, mi az disputálni?

Jakab. Biz igen. Én mindennap disputálok a szolgálóval, még sem nyerek azal semmit.

Montanus. Eféle disputatiókat eleget hall az ember.

Jakab. Hát mi az, a mirül Monszi dispítál?

Montanus. Én nyomós és tanult dolgokrul disputálok, mint példának okáért, ha az angyalok az emberek előtt teremtettek é; ha a föld gömbölyű-é vagy ovalis; megmeg a naprul, a holdrul, és a tsillagokrul, ezek nagyságáru és a földtül való messzeségéru, és más eféliekrül.

Jakab. Nem, ezekről én nem dispítálok, mert ezek olyanok, a mik én hozzám nem tartoznak. Tsak én az én embereimet dologra haithassam, én miattam az után akár azt mongyák, hogy a föld nyoltz szegletű.

Montanus. O animal brutum! De hallyadssza Jakab! nem üzente-é még meg valaki a Jeronimus házánál hogy én megérkeztem?

Jakab. Nem, kételkedem.

Montanus. Így tehát leg jobb lesz, ha te oda futsz és az én megjövetelemet híré adod.

Jakab. E könnyen meg lehet. De bátyó kinek mongyam ezt meg leg inkább mégis.

Montanus. Már megint el feleltetted, amit tsak imént mondtam néked?

Jakab. Ha mindjárt mit mondasz is, még is tsak a te ötséd vagyok én.

Montanus. Hogy ha halgatni nem fogsz, minden bizonyal a fejedbe hagyítom ezt a könyvet.

Jakab. E már nem volna szép, a bibliát az emberek után hagyigálni.

Montanus. E nem biblia.

Jakab. Ej, ej. Jól esmérem én a bibliát. Ez a könyv ugyan az ő nagysága miatt biblia lehet. Jól látom azt, hogy az se nem evangéliomos könyv, sem nem kátékismus. De akár mi légyen már, elég az, hogy nem igen tsinos a könyvet az öttse fejébe akarni vágni.

Montanus. Fogd meg a nyelvedet korhel!

Jakab. Ugy? egy ilyen korhely mint én magam saját kezeimel keresem az én szüleimnek azt a pénzt, melyet te eltékozol.

Montanus. Hogy ha halgatni nem fogsz minden tsontodat öszve töröm (a könyvét utánna hagyittya.)

Harmadik kimenetel.

János, Nille és az előbbeniek.

János. Mitsoda lárma ez itten?

Jakab. Oh! a bátyám Razm ver engem.

Nille. Mi lehet az? Ő ugyan nem fog téged ok nélkül verni.

Montanus. Nem Anyám-Aszszony! ezt kend jól mongya. Ő ide jön és ellenem támad, mintha hasonló volna hozzám.

Nille. Te semmire való kutya! Nem tudod é jobban respectálni az ilyen tanult embert? Nem tudod azt, hogy ő a mi egész házunknak nagy betsülettje? (Montanushoz). De édes fiam uram! ne vegye ezt oly rosza, ez egy esztelen buta.

Montanus. Itt ülök vala és homi nyomos dolgok fellett speculáldtam és ez az importunissimus és audacissimus juvenis ide jön és engem gondolatimban hátra maraszt. Nem gyermek játék ezekel a Transcendentalibusokkal bajoskodni. Én nem adnám egy fél forintért, hogy az úgy történt.

János. Ej, ej, édes fiam! ne nehezteljen; többé ez nem történik. Félek, hogy fiam uram hirtelen felindult. A tanult emberek nem sokat túrhetnek el. Jól tudom, mely hirtelen fel indult egyszer az egyházfi Péter, harmad napig el nem feleithette azt.

Montanus. Ez az egyházfi Péter tanult ember-é?

János. Oh igenis. Amennyire én emlékezhetem nem volt még a mi falunkban oly egyházfi, aki úgy tudott volna énekelni, mint ő.

Montanus. E miatt ő mégis igen tudatlan ember lehet.

János. Ő felettéb jól is prédikál.

Montanus. Ezen okra nézve is tudatlan lehet még ő.

Nille. Ah nem, fiam uram, hogy hogy lehetne az tudatlan, a ki oly jól prédikál.

Montanus. Igen könnyen. Minden tudatlan emberek jól prédikálnak. Mert mivel az ő magok fejből semmit ki nem tudnak koholni, a prédikációkat a prédikációs könyvekből kiszedik és így egy valami derék prédikátor írásibul meg tanulnak valami prédikációt, melyet magok sem értenek. Holott ellenben a tanult ember azokhoz nem folyamodik, hanem a maga tulajdon fejből ír össze valamit. Hidgye el kentek, hogy itt az országban közönséges hiba az, hogy a Deákok tudományát az ő prédikációjokbul akarják kihozni. Hanem hadgyák az olyan legényeket disputálni, amint én disputálok: ez ám az, a tudománynak igaz próbaköve. Én minden matériáruul, akár mije legyen is az, jó deákságal tudok disputálni. Akarja valaki hogy ez az asztal gyertyatartó legyen, eszt én meg mutatom. Más azt mongya, hogy a hús vagy a kenyér szalma, ezt is megbizonyitom, efélieket én már némelykor betsületesen végbe vittem. Hallya kend Apám uram! el hiszi-e kend, hogy az, a ki derekasan iszik, boldog?

János. Inkáb elhiszem, hogy az boldogtalan, mert hiszem az ember mind eszit, mind pénzt meg ihattya.

Montanus. Én pedig megmutatom, hogy az olyan ember boldog. Quicunque bene bibit, bene dormit. Nem. Igaz az. Kendtek nem értenek deákul, magyarul kel szóllanom. A ki sokat iszik, közönségesen jól aluszik. Nem úgy van-e?

János. Kétségkívül ez igaz. Ha én tsak félig részeg vagyok is, úgy aluszom mint a ló.

Montanus. És a ki jól aluszik, nem vétkezik. Nem úgy van-e?

János. Igenis. Az is igaz, hogy a meddig az ember aluszik, addig nem vétkezik.

Montanus. És a ki nem vétkezik, boldog.

János. Ez is igaz.

Montanus. Ergo: a ki derekasan iszik, boldog. Anyám-Asszony én kendet kővé fogom változtatni.

Nille. Éppen bizony, töb mesterség kel ehez.

Montanus. No hallya-sza kend. A kő nem repülhet.

Nille. Nem. E való, kivévén ha fel hagyittya azt az ember.

Montanus. Kend nem repülhet.

Nille. Ez tiszta valóság.

Montanus. Tehát kend kő.

Nille. (Sír).

Montanus. Miért sír kend anyám-Asszony?

Nille. Ah félek, hogy kőé leszek. A lábam szárai már hidegülni kezdenek.

Montanus. Legyen kend, jó Anyám-Asszony, békével, én kendet mindjárt megint emberé tesztem. A kő sem nem gondolkozhat, sem nem beszélhet.

Nille. Az igaz. Máskép ha gondolkozhat-é azt nem tudom, de hogy nem tsátsozhat azt jól tudom.

Montanus. Kend pedig, Anyám-Aszszony, tud beszélni.

Nille. Igenis. Hála istennek, tsak éppen úgy, mint egy szegény paraszt aszszony tud beszélni.

Montanus. Jól van. Ergo kend nem kő.

Nille. Ah e már jó! Most ismét magamhoz vissza térek. A tanuláshoz bizony jó fő kívántatik. Meg nem foghatom hogy győzi ezt a feje veleje. Jakab! te ennek utánna, mikor más dolgod nem lesz, a bátyád után járj és halljad mit mondanak néked e te szüléid. Ha te valami ízetlenséget okozol néki, minden bizonyal annyi bott szál a hátadra a mennyit tsak elbirhatsz.

Montanus. Édes Anyám-Aszszony! én őtet örömet el szoktatnám, hogy ő engem ne teézne. Nem illyik ez egy Paraszt legényhez, hogy ő egy tanult embert teézen. Én örömet akarnám, hogy ő engem Monsieur-nak hina.

János. Hallod-é Jakab! ha te jövendőben a te bátyádál beszélsz, Moszörnek kel őtet hínod.

Montanus. Örömet akarnám, hogy az egyházfit ma ide hínák, hogy meg próbálhatnám mire való.

János. Igen, igen. E könnyen meg lehet.

Montanus. Én azonban meg látogatom a Jeronimus házát.

Nille. De én félek, hogy esső fog lenni. A köpenyeget Jakab utánna vihethi.

Montanus. Jakab!

Jakab. Igen Moször.

Montanus. Jöj és hozd utánnam a köpenyeget, én egy kitsint ki akarok menni.

(Jakab a köpenyegel utánna mégyen).

Negyedik kimenetel.

János és Nille.

János. Héi Nille! Nintsen-é örömünk ebben a fiuban?

Nille. Minden bizonyal, egy filért sem költöttünk hijába arra.

János. Maid meg halhattyuk ma menyit tehet az egyházfi. De félek attul, hogy el nem fog jönni, ha meg hallya, hogy Hegyi Erazm itt van; azonban nem szükséges, hogy mi ezt néki tudtára adgyuk. Az Ispányt is el kel hínunk, tudom ő el jön mert szereti a mi serünket.

Nille. Az ispánt traktálni, édes uram veszedelmes. Az olyan embe-
reknek nem kel a mi állapotunkat tudni.

János. Ó azt meg tudhattya bízvást, hiszem az egész faluban való az, hogy mi nekünk vagyon, ha mi a mi adónkat és portiónkat híven le teszük, egy haj szált sem szakaszthat ki többé a fejünkéből az ispány.

Nille. Mit gondolsz te máskép, Társ! azt véled-é, hogy késő volna már a mi Jakabunkat is iskolába küldeni? Gondold tsak meg, ha ő is

egyszer oly tanult ember lenne, mint a bátyya, mitsoda örömről volna eből nekünk öregeknek.

János. Nem, feleség!, elég nekünk ez az egy, ithon is kel egynek lenni, a ki kezünkre légyen és a mi munkáinkhoz lásson.

Nille. Ah! az olyan munkával semmit mást a mindennapi kenyérről nem nyér az ember. Erazm, a ki tanult, több hasznot haithat az ő tudományával egy óra alatt, mint a másik egy egész esztendő alatt.

János. Mind semmi ez kedves feleség! A mi földeinket szántani, vetni kel és azért mi Jakab nélkül nem lehetünk. Nézd! Ihol már vissza jön ő.

Ötödik kimenetel.

Az előbbiek és Jakab.

Jakab. Ha, ha, ha, ha, ha, ha! Az én bátyám ugyan igen tanult lehet, de egyszersmind valóban feletéb ostoba, buta ember is ő.

Nille. No te ökör! Miként nevezed te a bátyádat ostoba buta embernek?

Jakab. Nem tudom, mit gondolyak efelül Anyám-Aszszony! úgy eset, hogy szinte lotsogott és ő engem a köpönyeggel maga után hagy menni.

János. Nem tudhattál tehát annyi emberséget, hogy megmondottad volna néki: Monsör esik az eső, nem venné-e kend magára a köpönyeget?

Jakab. E nekem úgy tetszik igen illetlen lett volna, ha én azon személynek, mely az én szülőimnek annyi költségekbe került, hogy valami böltességet és okosságot tanulyon, éppen akkor, midőn oly felette esett, hogy az ingét is általjárta a víz, azt mondtam volna: esik az eső, Moször, nem veszi-e kend magára a köpönyeket. Hiszem az én intésemre néki szüksége nem volt, elegendő képen intette az eső ötet.

János. Tehát az egész uton utánna mentél és a köpönyegét mindég a hónallod alatt hordoztad?

Jakab. Semmiképen nem. Én magamat jól betakartam a köpönyegbe és azért az én ruhám egészen száraz. Jobban tudom én ezt, ámbár anyi pénzt el nem költöttem az böltességre. Mindjárt meg fogom én ezt, noha egy Deák könyvet sem olvastam.

János. A te bátyád elmerült a gondolatokban, amint töbnyire a böltsek szoktak.

Jakab. Ha, ha! Az ördög vigye az ilyen böltességet.

János. Ejnye te korhel! fogd meg a nyelvedet, avagy meg tanítlak én téged. Mi ez, ha mindjárt el merül is olykor a te bátyád az ő gondolattyaiban, ha ő azutan sok más dolgokban meg mutathattya a maga böltességét és tanulási gyümölsit?

Jakab. A maga tanulási gyümölsit? El beszéllem még mi történt tovább a mi utazásunkban. A mint a Jeronimus kapujához érénk, Razm éppen arra a részre méne, a hol a kutya a lántszon vala meg kötve és egy kevés hija volt, hogy az, az ő tanult tzombjába nem kapot, ha tsak én más oldalra nem rántottam volna ötet. A lántszon lévő kutyák nem néznek az ember személlyére, azokat, a kiket nem ismérnek, úgy bánnak egyikel, mint a másikal és mindjárt az ember lábszárába kapnak,

már akár deák legyen az azután, akár görög. Midőn az udvarba érkezénk, Moször Hegyi Razm gondolattyaiban igenesen az istállóba méne és fel kiálta: Hallya-sza valaki! Ithon van-é Jeronimus. De a tehenek minnyájan a hátulyokat fordították néki és egy sem akart néki felelni. Bizonyos vagyok abban, hogy ha valamelyik szólni tudot volna azok közül, minden kétségkívül azt mondotta volna: ennek a legénynek irtóztató butának kel lenni.

Nille. Ej édes társ elszenveded-é, hogy ez a korhely így koptattya a száját.

János. Hallod-é Jakab, ha te még egyszer eképen fogsz beszélni, meg bánod.

Jakab. Inkáb köszönnye ezt kendtek nékem, hogy ötet igaz útra hoztam és az istállóból a házba vezettem. Gondollya tsak kend Apám uram! Mi lenne abbul, ha ennek a legénynek valami hoszszabb útra kellene menni? mert bizonyosan tudom azt, ha én vele nem letem volna, még most is az istálóban álna és a merő böltsségből a tehenek lyukába nézne.

János. Ejnye te fő korhely! Most már ugyan — —
(Jakab elszalad és János utánna fut.)

Nille. Mitsoda semmire való gyerek ez! Most már elküldöttem az ispányhoz és az egyházfiához, hogy hozzánk jönnének, eképpen lészen valaki, a kivel a fiam disputálhat.

Vége a második ábrázolásnak.

HARMADIK ÁBRÁZOLÁS.

Első kimenetel.

Nille egyedül.

Az én fiam soká oda marad. Kivánnám, hogy haza jönné, minek előtte az ispány el mennyen tőlünk, mert ő örömet akarna egyet mást tőle kérdezni, úgymint — — De éppen itt van ihol jön.

Második kimenetel.

Nille és Montanus.

Nille. Isten hozta vissza fiam uramat! A szegény Jeronimus ugy-é nem kevés örömet mutatot, hogy fiam uramat oly hoszszú üdő után ismét egészségben látta?

Montanus. Én sem Jeronimussal, sem más egyébel az ő házána! nem szólottam, a miat a legény miat, akivel disputációba estem.

Nille. Mitsoda legény volt az? talán a mester volt az?

Montanus. Nem, ez egy idegen vala, a ki még ma el mégyen innen. Én ugyan ismérem ötet, ámbár az universitáson semmi társaságom nem volt vele. Tsak meg nem szakadok mérgemben azok ellen, a kik elhiszik, mint ha minden böltsséget egyedül ők ettek volna meg és mégis idioták. Meg mondóm kednek édes Anyám aszszony! mi vala a dologban. Ez a legény valami egyszer-kétszer ordinarius opponens

vala és ebben ál az ő minden Meritoma. De miként vitte ő végbe a maga Partesit? Misere et haesitanter absque methodo. Amint egyszer a Praeses distingvál vala inter rem et modum rei, azt kérdi ő, quid hoc est. Korhely ezt tanultad volna meg előbb antequam in arenam descendis: Quid hoc est? qua bruta? egy legény, a ki a cardinalis distinctiókat ignorállya és még publice akar disputálni?

Nille. Ej fiam uram, ne vegye oly igen szivére ezt. Én ezen beszédből észre vehetem, hogy annak a legénynek bolondnak kellett lenni.

Montanus. Ő egy ignorans.

Nille. Semmi sem valóbb.

Montanus. Egy idiota.

Nille. Nints máskép.

Montanus. Et quidem plane hospes in philosophia.¹

Nille. Valamit botsáitot ő? erül ismértetik meg a disznó.

Montanus. Nem, Anyám aszony, még rosszszabul tselekedet ennél. Confundalya vala nyilván a matériat a formával.

Nille. Hogy a guta üsse meg tehát őtet.

Montanus. Képzelheti-é az olyan magában, hogy ő disputálni tud?

Nille. Ej, ő bizony semmit sem tud.

Montanus. Hogy semmit ne szóllyak arul a hibáruul, melyet a proemiumában elkövetett, a hol mondgya vala. Lectissimi et Doctissimi auditores.

Nille. Mitsoda bolondnak kel annak lenni!

Montanus. Ő nékem a Doctissimust a Lectissimus eleibe tészí, holott Lectissimus-t egy depositurusnak is meg adhattya az ember.

Nille. De fiam uram éppen nem szóllot Jeronimussal!

Montanus. Nem. Mert éppen, amint a szobába bé akartam menni meg látám azt a legényt az udvar kapu előtt sórolodni és mivel mi egymást esmértük, oda menék hogy köszöntsem őtet, azon szempillantás ban erre, mi egy okos beszédbé, annak utána disputatioba estünk, úgy hogy az én meglátogatásomat másszora kellett hadnom.

Nille. De attul félek, Jeronimus ezt rosra fogia venni, kiváltképen ha meg hallya, hogy az én fiam már az ő házában volt és anéikül hogy szóllot volna vele, elment onnan.

Montanus. Ebben én nem segíthetek raita. Ha valaki a filozofiába kap, az én betsületembe kap. Én ugyan sokat tartok Őrsébet felül, mindazáltal az én Metafizikam és logicam előb valók.

Nille. Ah fiam uram! mit hallok? Már két más leányal kezét fogtál az universitásban? Irtóztató dolog fog innen a szent szék előtt származni.

Montanus. Kend engem nem ért jól. Nem így kel ezt felvenni. Nem leányok azok, hanem két tudomány.

Nille. Így tehát e más. De ihol jön az ispány. Már most tovább nem kel fiam uramnak haragudni.

Montanus. Ő ellene én nem haragudhatom, ez egy együgyű tudatlan ember, a kivel én nem disputálhatok.

¹ A kéziratban kb. 2 sornyi hézag, mert az író egy mondatot nem értett meg.

Harmadik kimenetel.

Az előbbeniek, János és Gáspár.

Gáspár. (Montanushoz). Serviteur Monsieur! Örvendek, hogy szerencsésen megérkezett kelmed.

Montanus. Köszönöm ispány uram!

Gáspár. Az én nékem felette kedves, hogy oly tanult emberünk találkozott itten. Ez ugyan belé telt egynehány fő törésbe a meddig kend anyira jutot. Kendnek is, János! jó szerentsét kívánok a fia mellett. Most már öregségében öröme van kendnek abban.

János. Ugy van. Való ez.

Gáspár. De hallya kelmed, kedves Monsieur Erasm. Én kelmedtül valamit akarnék kérdezni.

Montanus. Az én nevem Montanus.

Gáspár. (Jánoshoz lassan) Montanus? Deákul ez Erasmot tészen?

János. Igenis. Ugy kel annak lenni.

Gáspár. Hallya tehát kelmed Monsieur Montanus Hegyi! Ép hallottam, hogy a tanultaknak tsudálatos vélekedéseik legyenek. Igaz-e ez? A városban úgy tartják hogy a világ gömbölyű, itt a faluban azt senki sem akarja elhinni. Mert miként lehet az? Hiszem a föld éppen laposnak látszik.

Montanus. Ez innen származik, mert a világ karikája oly nagy, hogy az ő kerekességét nem láthatja az ember.

Gáspár. Igen. Az igaz. A föld nagy, az tsak hogy nem fele a világnak. De hallya-sza kelmed Monsieur! ugyan hány tsillag kívánatnék, hogy egy holdat tsinálhatna azokbul az ember?

Montanus. Egy holdat? A hold akora egy tsillaghoz az ő nagyságában, mint egy tó egy lúdhoz.

Gáspár. Ha, ha ha! A tanultaknak soha sincs helyén a fejek. Én egyszer éppen azt hallotam egytül, hogy a föld megy, a nap pedig vesztég ál. Monsieur Erasm! kend is úgy hiszi ezt?

Montanus. Egy értelmes ember sem kételkedik ebben.

Gáspár. Ha, ha, ha! Hogy ha a föld menne, tehát nekünk nyakra főre kellene esnünk és a nyakunk tsigáját kitörnünk.

Montanus. Nem mehet é kendtekel a hajó, anélkül hogy a nyakok tsigáját ki törjék?

Gáspár. De azt mongyák ám ők, hogy a föld kerengősen forog, már ha a hajó is úgy menne, tehát az embereknek a vízbe kellene hullanak.

Montanus. Nem, ezt én kendnek világosan megfogom magyarázni, ha békességes tőrésel akar kend lenni.

Gáspár. Én biz erül semmit sem akarok hallani. Hiszem bolondnak kellene nékem lenni, ha én ollyast valamit el akarnék hinni. A föld kerengőbe forogjon és mi nyakal, fővel pokolba ne hullunk? ha, ha, ha! kedves Monsieur Montanus Hegyi uram! Honnan van az, hogy a hold olykor oly kitsiny, olykor pedig oly nagy.

Montanus. Ha mindjárt meg mondom is azt kendnek, még sem hiszi kend azt.

Gáspár. Ugyan legyen kelmed oly jó és mondgya meg azt.

Montanus. Ez onnan van, hogy midőn meg nyól a hold, tehát egy néhány darabokat levágnak abból és tsillagokat tsinálnak onnan.

Gáspár. E már furtsa! Ezt én nem tudtam annak előtte. Hogy ha darabokat nem vágnának aból, tehát éppen oly nagy és széles lehetne, mint Sopron vármegye. A természet mégis mindent böltsen igazgat. De honnan van az, hogy a hold nem melegít úgy, mint a nap, holott az szinte oly nagy?

Montanus. Az onnan van, mert a hold nem világosság, hanem szinte oly setét. matéria, mint a föld és a mely az ő fényességét és világát tsak a naptul költsönözi.

Gáspár. Ha, ha, ha! Beszéllyünk más valami egyébrül, ez oly öszve zavart dolog, hogy még eretnek lehetne miatta az ember.

Negyedik kimenetel.

Az előbbeniek és Péter.

János. Ha, ha, Péter! Hozta Isten kedet! Ahol derék emberek egyyüt vannak, más derekak is örömetst mennek oda. Ihol láttya kend az én fiamat, a ki egy kevésel előbb érkeze meg.

Péter. Isten hozta kendet Erazm uram!

Montanus. Lipsiában engem Montanusnak szoktak nevezni. Kérem azért, hogy kend is annak híjon.

Péter. Örömetst, örömetst. Ez nékém mindegy. Miként van máskép Lipsiában a dolog? Deponáltak-e sokan ebben az esztendőben.

Montanus. Amint közönségesen szoktak.

Péter. Rejiciáltattak valakik az idén?

Montanus. Kettő vagy három conditionaliter.

Péter. Kitsoda ebben az esztendőben az imprimatur?

Montanus. Mi lehet ez?

Péter. Azt vélem, ki légyen az Imprimatur a könyveknél és verseknél, a mellyek kinyomtattnak.

Montanus. Deák szó ez?

Péter. Igenis az én üdömben e jó Deák szó volt.

Montanus. Ha akor a volt, tehát még most is annak kell lenni. Legalább soha sem volt a Deákszó, abban az értelemben, mellyet kend ért.

Péter. Igenis, betsületemre mondhatom, ez jól van Deákul.

Montanus. Nomen-e ez vagy verbum.

Péter. E Nomen.

Gáspár. Ugy, úgy, Péter, tsak raita.

Montanus. Cuius declinationis tehát Imprimatur?

Péter. Mindazok a szók, mellyeket meg lehet nevezni, nyoltz-féliek: Nomen, pronomen, verbum, Principium, conjugatio, Declinatio, interjectio

Gáspár. Igen, igen. Hallya-sza ked Péter! ha ő kendbe kap. Hellyesen Péter! No tsak raita!

Montanus. Ő még tsak arra sem felel, a mit tőle kérdek. Miként van imprimaturnak a genitivusa?

Péter. Nominativus ala, Genitivus alae, Dativus Alo, Vocativus alo, Ablativus alam.

Gáspár. Ugyan derekasan. Igen, igen Monsieur Montanus! nekünk is vannak embereink itt a faluban.

Péter. Én is úgy gondolnám. Az én üdömben más legények deponáltak, mint most; azok voltak ám legények, a kik minden héten kétszer borotválkoztak és minden generis verseket scandálni tudtak.

Montanus. Ugyan nagy dolog az! ezt most a második classisban is tudgyák. A Paulinusi iskolákban oly legények deponálnak most, a kik már zsidóul és kaldea nyelven tudnak verseket tsinálni.

Péter. Így tehát ők keveset fognak deákul tudni.

Montanus. Deákul? Ha kend Péter uram megint iskolába menne, tehát fellyebb nem mehetne kend az első classisnál.

Gáspár. Ne mongya azt kend Monsieur Montanus! A mi Péter egyházfink bizony jó deákos ember. Magam hallottam, mikor mind Tisztartó uram, mind Desmás uram ezt mondták.

Montanus. De ez a két úr szinte oly keveset tud deákul, mint kend.

Gáspár. Hallom még is most, hogy ő vitézen meg felel magáért.

Montanus. De ő éppen nem felel arra, a mit tőle kérdezek (Péterhez) E qua schola demissus es Domine?

Péter. Adjectivum et substantivum, genere, numero et caso conveniunt.

Gáspár. Ő bizony jól végbe viszi a maga dolgát. Úgy, Péter, ugy! Tsak raita! majd egy palatzk éget bort iszunk az után.

Montanus. Ispány uram, ha tudná kelmed, mit felel ő nekem meg fakadna kend nevetve. Azt kérdem tőle mitsoda iskolából deponált volna, ő pedig erre tsak imígy amúgy kotyol valamit.

Péter. Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.

Gáspár. Ugy, ugy. Most megy még legjobban. Felellyen kend reá Monsieur Montanus!

Montanus. Én erre nem felelhetek, mert e tsak olyan mint mikor a tojó tyuk kodácsol. Hanem mi magyarul fogunk egymással beszélni, hogy mások is megérthessék, mitsoda ember légyen ez az egyházfi.

Nille (sír).

Gáspár. Miért sír kend Nille?

Nille. Úgy fái a szívem, hogy a fiam a Deák nyelvben elő nem mehet.

Gáspár. Nem is tsuda ez. Hiszem Péter sokal öregeb, mint ő, ez éppen nem tsuda. Hagy beszéllyenek tehát magyarul egymásal, igy minyáján megérthetik őket.

Péter. Igenis, én mindenre kész vagyok. Mi egynehány kérdést fogunk egymásnak tenni, példának okáért: ki volt az, a ki oly nagyon rikoltott, hogy azt az egész világ meghallotta.

Montanus. Én senkit sem tudok, a ki nagyoban rikoltana, mint a számár és az egyházfi.

Péter. Gyermekség! hallatnak-é ezek az egész világon. Ez egy számár vala Noe bárkájában, mert az egész világ a bárkában vala.

Gáspár. Ha, ha, ha! E biz igaz. Ha, ha, ha! Péternek bizony feltekert esze van.

Péter. Ki ütötte agyon a világnak negyedrészt?

Montanus. Éj! az ilyen buta kérdésekre én nem felelek.

Péter. Ez Kain vala, a ki a maga ötsét agyon üté.

Montanus. Mutassa azt meg kend, hogy akkor nem volt négy embernél több a világon.

Péter. Mutassa kend meg azt, hogy több volt.

Montanus. Erre nékem szükségem nintsen. Mert affirmanti incumbit probatio. Érti ked ezt?

Péter. Minden bizonyal. Omnia conando docilis solertia vincit. Érti kend ezt?

Montanus. Nékem nincs eszem, hogy itt állok és egy maiomal disputálok. Kend disputálni akar és sem deákul, sem magyarul nem tud; annál kevesebbet tudgya pedig még kend, mi a logica. Mongya kend meg egyszer: Quid est logica?

Péter. Post molestam senectutem, post molestam senectutem nos habebat humus.

Montanus. Még a gazember vexálni is akar engem. (Reá rohan. Veszekednek egymással. Az egyházfi elszalad. Minnyájan utánna mennek Gáspáron kívül.)

Ötödik kimenetel.

Gáspár és Jeronimus.

Jeronimus. Kelmed szolgája, ispány uram! it találom-é ötet? én az én következendő vömöt Hegyi Erazmot jöttem köszönteni.

Gáspár. Maid mindjárt vissza jön. Ugyan kár, hogy valami fél órával hamaréb nem jött kend, bezzeg halhatta volna kend ötet, meg az egyházfit egymással disputálni.

Jeronimus. Mikint mene az végbe?

Gáspár. Hamis portéka ez a Péter, ő Tsintalanabb, mint sem gondoltam volna. Veszem észbe, hogy ő még sem a Deák, sem a zsidó nyelvet el nem feleltette.

Jeronimus. Ezt ugyan én elhiszem, mert nyilván sohasem tudott ő abul sokat.

Gáspár. Ne mond azt. Egy tatár szája van ő neki. Valóban gyönyörűség ezt az embert deákul beszélni hallani.

Jeronimus. Ezt én nem reménlettem. De mijennek látczik Hegyi Erazm.

Gáspár. Tatárosan tanultnak látczik az. Kend nehezen fogja megemérni ötet. A neve is más már.

Jeronimus. Más már a neve? Kinek híják tehát ötet?

Gáspár. Ő magát Montanusnak nevezi és ez szinte azt térsen deákul, mint Erazm.

Jeronimus. Ej pfui! E tsúnya! Ismértem én már egynémelyet, a ki a maga kereszt nevét megváltoztatta, de sohasem volt annak dolga e világon igen jól. Egynehány esztendővel ezelőtt esmértem egyget, kit Gyurának

kereszteltek és amint ez valamire felkapot és a maga czimerét meg akará újtatni, magát Györgynek nevezette. De ez a György sokba kerülte néki, mert a lábát kitérte és nyomorultan meghalt. Az isten nem szenvedti ispány uram, ez ilyen gonosságokat.

Gáspár. Már akár mikint légyen az ő nevével, de még sem tetszik az nékem, hogy ő oly rendkívül való vélekedéseket hiszen.

Jeronimus. Mitsoda vélekedéseket hiszen ő?

Gáspár. Irtóztatók azok. Tsak hogy a haja fel nem ál az embernek. Én nékem nem jut mind eszembe, a mit ő mond vala, de tudom azt, hogy a többi között azt is mondotta; a föld gömbölyű. Mit ne gondoljon az ilyenekről az ember? Hiszem ez maidsak nem annyi mint a Religiót megvetni és más vallást akarni béhozni az emberek közé. Még a pogány sem beszélhetne gonoszabbul.

Jeronimus. Ezt ő tréfából szokta mondani.

Gáspár. De istentelen tréfa ám ez. De ihol jön ő maga.

Hatodik kimenetel.

Az előbbienek és Montanus.

Montanus. Kelmed szolgálja Ipam uram, örvendek, hogy jó egészségben láthatom kendet.

Jeronimus. Az ilyen üdős embereknél mint én nem lehet az egészség oly állandó.

Montanus. Kend mégis igen jó színben van.

Jeronimus. Ez úgy látszik kendnek.

Montanus. Mint van Örsébet leány.

Jeronimus. Igen jól.

Montanus. Hogy hogy van ez, kedves ipam uram. Nékem ugy látczik, mintha igen immel ámmal felelne kend nékem.

Jeronimus. Méltó okom is van erre.

Montanus. Mit vétettem én kend ellen.

Jeronimus. Azt mondották nékem, hogy kendnek oly különös vélekedési lennének, hiszem azt kell másoknak gondolni, hogy vagy bolond kend vagy éppen eretnek, mert miként eshetne az értelmes ember erre a bolondságra, hogy azt mondaná, hogy a világ gömbölyű.

Montanus. Igenis, valóban gömbölyű az. Ezt nékem ugy kel mondanom, a mint az tiszta igasság.

Jeronimus. Ördögösség ez, nem igasság. Az illetén dolgok nem másünnen veszik eredeteket, hanem a sátántul, a hazugság attyátul. Én bizonyosan tudom, hogy egy ember sintsen itt a faluban, a ki a kend vélekedését helyben hadná. Kérdezze csak kend ispány uramot, mint egy okos embert, ha nem egyyet ért ő ebben én velem.

Gáspár. Én nékem ugyan mindegy, akár gömbölyű, akár hoszszú légyen a föld, de mégis kel hinnem a szemeimnek és azok azt mutatják, hogy a föld oly lapos, valamint a deszka.

Montanus. Nékem is mindegy lehet, a mit az ispány, vagy más egyebek a faluban errül véinek, de tudom mégis, hogy a föld gömbölyű.

Jeronimus. A bizony, Tatár vigye, nem gömbölyű. Talán ugyan megbolondult kend? Hiszem szinte úgy, valamint más embereknek, van szeme kendnek.

Montanus. Hiszem minnyájan tudják azt, kedves ipam uram! hogy itt mi alattunk emberek laknak, kik lábbal a mi lábainkhoz vannak fordulva.

Gáspár. Ha, ha, ha! Hi, hi, hi! Ha, ha, ha!

Jeronimus. Méltán nevetet kend, Gáspár uram! valóban nintsen az ő feje veleje helyben. Probállya meg ked egyszer Monsieur Erazm! és mennyen kend a fedél alatt felfelé lábal és lássa azután miként fog az esni.

Montanus. Ez éppen más kedves ipam uram; Mert — —

Jeronimus. Én a kend ipa nem akarok lenni. Én inkább othon hagyom a leányomat, mint hogy eképen adgyam el őtet.

Montanus. Én a kend leányát betsülöm, az igaz, de hogy én ő miatt a Philozofiát megvessem és az én elmémet számkivetésbe külygem, e már több, mint sem tőlem kívánhat kend.

Jeronimus. Ha, ha! Hallom én, más személy forog a kend fejében. Magának tarthattya kend a maga Luciát vagy Sóiát. Én ugyan nem kötöm nyakára kendnek az én leányomat.

Montanus. Kend engem nem jó ért. A filozofia nem más, hanem egy bizonyos tudomány, mely nékem úgy ebben, mint más egyebekben is megvilágosította a szemeimet.

Jeronimus. Inkáb ugyan meghomályosította az a kend eszét és szemeit. Mivel mutathattya ezt meg kend ismét?

Montanus. Nem szükség ezt nékem megbizonyítani. Egy bölts ember sem kételkedik arról.

Gáspár. Igen. Legaláb a mi egyházfink reá nem ál arra.

Montanus. Az egyházfi Péter? Ugyan derék ember ez. Nints nékem eszem, hogy itt állok és kentekel a filozofiáru beszélek. De mégis Monsieur Jeronimus kedvéért, egy pár megbizonyítást elő fogok hozni, tudniillik először az utazó emberekről, a kiknek, ha egy két száz mélyföldet mentek innen, napjok van akkor, mikor nekünk éjtszakánk van és más eget, meg más tsillagokat látnak.

Jeronimus. Eszeveszett-é kend? Van-é több egy égnél és egy földnél.

Gáspár. Igenis Monsieur Jeronimus. Tizenkét ég van, egyik a másikánál magosb, még az ember a kristál éghez jut; ezt ő annyiban jól mongya.

Montanus. Ah quanta tenebra!

Jeronimus. Igy én az én ifjuságomban voltam közel tizenhatszor Széplakon, de valamint betsületes ember vagyok, ugy soha én más eget nem láttam ezen kívül, mely itt van.

Montanus. Domine Jeronime! még tizenhat annyira mehet kend, ameddig azt észbe veheti, mert — — —

Jeronimus. Ah halgasson kend az ilyen gyermekségekel a mellyek sehoh helyben nem hagyattatnak. Hallyuk most a második megbizonyítást.

Montanus. A második megbizonyítás a nap és hold fogyatkozásiból vétetik.

Gáspár. Nem. Hallya-sza kend. Most már igazán meg bolondul.

Montanus. Minek gondollya tehát kend lenni az illetén fogyatkozásokat?

Gáspár. A nap és hold fogyatkozási bizonyos jelek, melyek a napon és holdon látszatnak, mikor valami szerencsétlenségnek kel a világon történni; a mit én magam példatapasztalásommal megbizonyítottam. A mint tudniillik három esztendővel ennek előtte nékem egy nehányszor a hasam fáit, mindenkor napfogyatkozás volt előbb.

Montanus. Az ilyen tsátság mellett még rosszul lehetne az ember.

Jeronimus. Ezt ispány uram jól mongya. Soha sem történik nap, vagy holdfogyatkozás, ha nem ha valamit jelent az. Amint az utolsó holdfogyatkozás vala, minden jó látozék lenni, de nem soká tartta ez. Mert két héten annak utánna hírül hozták a városból, hogy egyszerre hatan reiciáltattak és ugyan két prédikátorok fiai is azok közt. Ha egy helyen valami rosszat nem hal is az ember a nap vagy hold fogyatkozása után, mindazáltal hall az ember másut.

Montanus. Való ez. Mert egy nap sem mulik el, a mellyen valami szerencsétlenség ne történjen a világon. A mi pedig a reiciáltattakot illeti, éppen nem bűnös abban a hold fogyatkozása: tanultak volna ők jobban, tehát jobban folyt volna dolgok.

Jeronimus. Mitsoda a hold fogyatkozása?

Montanus. Semmi nem más az, hanem a föld árnyéka, mely a holdat a nap világosságától megfosztja; szinte innen pedig meg lehet ismérni, hogy a föld gömbölyű. E mind természet szerint megyen, mert a nap s hold fogyatkozásait előre fel lehet számlálni. Innen bolondság azt mondani, hogy azok valami következő szerencsétlenségnek a jelei.

Jeronimus. Ah Ispány uram! rosszul kezdek lenni. (Montanushoz) Szerentsélen óra vala az mellyben kendet a szülei az unversitásra küldötték.

Gáspár. Nem sok kívántatik még és egész Ateista lész. Megint az egyházfit Pétert kel nékem ellene küldenem. Ez egy ember, a ki fontosan tud szólni. Ez meg fogja néki mutatni, ha akarja vagy deákul vagy görögül, hogy a föld (hála istennek!) oly lapos, valamint a tenyerem. De ihol jön Magdolna a kend leányával.

Hetedik kimenetel.

Az előbbeniek, Magdolna és Örsébet.

Magdolna. Ah kedves vöm uram! ez nékem nagy örömem, hogy megint egészségben látom itt kendet!

Örsébet. Ah, nemsokára tehát már Aszszony leszek én!

Jeronimus. Lassan, lassan, Örsébet.

Örsébet. Hogy hogy?

Jeronimus. Tsak lassan mondom.

Örsébet. (sír). Hiszem a kézfogás már meg volt.

Jeronimus. Ez ugyan igaz, de azonban más valami adta magát elő. *Örsébet* (sír).

Jeronimus. Tudnod kel kedves leányom, hogy midőn te néki kezet adtál, ő egy kellemetes ember és jó keresztény vala, most pedig már eretnek és szabados életű, a ki inkább megérdemli, hogy a litániában imádkozzon az ember érette, mint hogy a mi atyafiságunkba lépjen.

Örsébet. Ej, Apám uram! ha tsak ez, e miat mi meg egyezünk egymásal.

Jeronimus. Tsak lassan mondom.

Magdolna. Ispány uram! mit jelenthet ez az állapot?

Gáspár. Elég tsudálatos az. Montanus uram egy hamis tudományt hoz ide és azt mongya, hogy a föld gömbölyű és több más illyeneket, a mellyeket önön magam is irtózóm említeni.

Jeronimus. Nem gondollyátok-é, hogy az ő szegény öreg szülei szánakodásra méltók, a kik annyi pénzt költöttek ő reá.

Magdolna. Ej, semmi egyéb? Ha néki a mi leányunk valóban tetczik, maid el fog ő a maga vélekedésitül állani és annak kedvéért azt fogja mondani, hogy a föld éppen lapos.

Örsébet. Édes lelkem! ugyan mongya ked az én kedvemért hogy a föld lapos.

Montanus. A meddig az én józan eszemet el nem vesztem, efélét én a kend kedvéért nem tselekedhetek. Hiszem én nem tsinálhatom máskép a földet, hanem amint a természetül van. Én más mindent örömet meg tselekszek, de ez éppen ki nem telhetik tőlem. Mert ha meg tudnák a collégáim, hogy én illyet statuáltam, ők engem meg vetnének és bolondnak tartanának. Enek felette soha sem szokásunk nekünk tanultaknak vélekedésinktül el állunk, hanem mi azt, a mit mondottunk, utolsó tintánk tsöpéig védelmezzük.

Magdolna. Hallod é gazda! ezt én nem gondolom oly nyomos dolognak, hogy mi a miatt félbe hadgyuk a házasságot.

Jeronimus. Én pedig, ha mindjárt valóban özve házasodtak volna is, még is el választatnám őket.

Magdolna. De biz én is fogok még ebben valamit szólni, mert ha ez a te leányod ot, tehát az enyim is.

Örsébet (sír). Ah, lelkem, ugyan mondgya még is kend, hogy a föld lapos.

Montanus. Ezt én profecto nem mondhatom.

Jeronimus. Hallod é Asszony. Tudgyad, hogy én vagyok gazda a háznál és hogy én vagyok az ő atya.

Magdolna. Te pedig tudgyad, hogy én a háznál gazda asszony és az ő anyja vagyok.

Jeronimus. De én ugy gondolom, hogy mindenkor több az Atya, mint az anya.

Magdolna. Én pedig nem ugy gondolom, mert — —

Örsébet (sír). Ah, lelkem, ugyan mongya mégis ked az én kedvéért, hogy a föld lapos.

Montanus. Ezt én nem mondhatom, nam contra naturam est.

Jeronimus. Elég, elég. Mi innen el menünk. Bizonyos legyen kend jó Hegyi Erazmom! hogy addig el nem nyeri kend az én leányomat, a meddig ezen tévelygésében megmarad.

Örsébet (sír). Ah, lelkem, ugyan mongya még is kend, hogy a föld lapos.

Jeronimus. Mondom loduly! hord el innen magadot.

(Megháborodva mennek el minnyájan.)

Vége a harmadik Ábrázolásnak.

NEGYEDIK ÁBRÁZOLÁS.

Első kimenetel.

Montanus maga.

Egy egész óráig gyöttrettettem már itt az ipamtul, a kik sirásal, fohászokodásokal akartak felindítani hogy vélekedésemtil el álljak. De nem esmérik még ők jól Montanus Erazmust. Ha mindjárt tsászár lehetnék is, még sem akarnám többé vissza vonni, a mit mondottam. Én ugy kedveltem Örsébet leányt, de hogy mégis az ő kedvéért a filozofiát farba rugjam és attul elálljak, a mit egyszer publice sustineáltam, e soha meg nem lesz. Reményilem mégis, hogy minden jól fog menni. Mert mi-helyen alkalmatosságom lészen, hogy Jeronimussal szólhassak, tehát az ő tévelygésit én neki eleibe fogom terjeszteni és így meg agya magát. De ihol jönnek az egyházfi és az ispány a szüléim házábul.

Második kimenetel.

Gáspár, Péter, Montanus.

Gáspár. Kedves Monsieur Montanusom! Kend miat mi nekünk ma sok dolgunk vala.

Montanus. Miként?

Gáspár. Mi ide s tova futkosunk, hogy a kend szüléi és ipai köszöt békességet tehessünk.

Montanus. S mit vitt végbe kendtek? az ipam jobra czélloz-é már.

Gáspár. Az ő utolsó szavai ezek voltak mihozzánk. A mi atyafiságunkban soha sem volt eretnekség. Köszöntse tsak ketek Hegyi Erazmot (ezt én ugy mondom, amint, ő mongya vala, mert ő tsak azt sem mondá még Montanus Hegyit) köszöntse tsak kendtek ugy mond ő Hegyi Erazmot és mongya meg kendtek néki, hogy mind én, mind az én feleségem betsületes és istenfélő személyek vagyunk, a kik inkább nem tudom mit tselekednének a mi leányunkal mint sem ollyannak adnánk férjhez, a ki azt mongya, hogy a föld gömbölyű és következendő-képen hamis tanítást hoz be a faluba.

Péter. Hogy igazat mongyon az ember, való az, hogy itt minálunk a faluban mindenkor még igaz hit vala és Jeronimus ebben nem vétkes, hogy ő az házasságot semmivé akarja tenni.

Montanus. Jó barátim! Köszöntse kendtek megint Jeronimust és mongya meg kendtek néki, hogy ő igen vétkezne midőn arra akar engem kényszeríteni, hogy azt ismét visszavonjam, a mit egyszer mondottam; ez a scholastica legesek és laudabilis consuetudok ellen volna.

Péter. Ej Dominus. Elakarná é kend a maga jegyesét veszteni eféle gyermekségekért? Az egész világ meg fogja ezért kendet ítélni.

Montanus. Az együgyű nép a vulgus egyedül ítél meg azért engem; ellenben mi commilitores, az én társaim az égik fel fognak emelni álhatatosságom miatt.

Péter. Tehát véteknek tartya kend azt mondani, a föld gömbölyű vagy lapos.

Montanus. Nem ebül semmi sintsen. Hanem szégyennek és gyalázatnak tartanám, ha ismét megmásolnám azt, a mit egyszer publice subtineáltam és így valamit tselekedném a mi rendemen kívül volna; az én kötelességem az, hogy lássam ne quid detrimenti patiatur respublica Philosophica.

Péter. De hogyha megmutattya azt az ember kendnek, hogy az a mit kend hiszen hamisság, akkor is véteknek tartya-é még ked a maga előbbeni vételekésítül el állani?

Montanus. Mutassa meg kend, hogy ez hamisság és ugyan.

Péter. Ez én nékem igen könnyű. Itt a faluban annyi sok derék ember lakik, először a kend Ipa, a ki egyedül a penna által emelte fel magát, az után én méltatlan, a ki már tizennégy esztendeig egyházfi vagyok, annak utánna, ez a derék ember, ispány uram, a kis bírón és más több itten lakozó derék embereken kívül kik az ő portiojokat és adójokat szinte ugy a sovány esztendőkben, mint a bővség üdein accurate letették.

Montanus. Veszedelmes silogismus lesz ez. Mire való mind ez a tsátság?

Péter. Maid mindjárt meg hallya kend mit akarok mondani. Kérdezze kend egyszer mind ezeket a derék embereket, a kik itt laknak és hallya-sza kend, ha kend-el tart-é valaki és azt fogja-é mondani, a föld gömbölyű. Tudom pedig, hogy mindig azt kel hinni, a mit sokan mondanak, nem pedig amit egy mond: ergo: kend hibáz.

Montanus. Én nem bánom, ha az egész falu és még nem tudom kik idejönnek is és ez ellen a matéria ellen opponálnak. Minnyájoknak befogom én nékik a szájokat dugni. Az ilyen embereknek nintszen hitel, nékik azt kel hinniek, a mit én és mások mondanak.

Péter. De ha azt mondaná kend, hogy a föld zöld sajtból van csinálva, el kellene é azt is hinni.

Montanus. Hogyne, kétségkívül. Mongya kend meg, minek tartyaék itt kendet az emberek.

Péter. Egy betsületes embernek és egyházfinak ebben a helységben. A mi mind igaz.

Montanus. Én pedig azt mondom, hogy e mind hazugság. Én azt mondom, hogy kend kakas és ezt én oly világosan megmutatom valamint, hogy kettő meg három öt.

Péter. Mutassa kend meg a kutyát! Mi, tehát kakas vagyok én? van e kendnek annyi esze, hogy ezt megmutassa?

Montanus. Meg mutathattya é kend, hogy nem az kend?

Péter. Először én tudok beszélni. A kakas nem tud beszélni, ergo én nem vagyok kakas.

Montanus. A beszéd itt semmit sem segít kenden. A szarka, a száiko is tud beszélni, azért még sem ember.

Péter. Ezt én még másünnen is meg mutatom, nem tsak a beszéd-ből. A kakasnak nintsen emberi esze, énnékem emberi eszem van, ergo én nem vagyok kakas.

Montanus. Proba minorem.

Gáspár. Ej, beszélyen kend magyarul.

Montanus. Azt akarom, mutassa meg, hogy néki emberi esze van.

Péter. Először: soha el nem mulatom az el rendelt üdő szerint a templomba harangozni.

Montanus. A kakas sem mulat el szóllani és az üdőt tudokra adgya az embereknek s őket meginti, mikor kellyenek fel ágyokból.

Péter. Másodsor oly jól éneklek, mint akar mitsoda kántor Saxoniában.

Montanus. A mi kakaşunk szinte oly jól énekel mint akar mitsoda kakas Saxoniában.

Péter. Én viasz gyertyát tudok mártani, azt egy kakas sem tudja.

Montanus. A kakas tojást tud tsinálni, kend azt nem tudgya. Lássa kend azért, hogy kend a maga hivatalyában meg nem mutathattya, hogy kendnek emberi esze van és jobb a kakasnál. Lássa kend azt is igen rövideden, mijen hasonlatoság van kend közt és a kakas között. A kakasnak taréja van a fején, kendnek is üstöke van a fején. A kakas énekel, kend is énekel. A kakas fel pufasztya magát és megpróbállya a szavát. Kend is hasonlóképen. A kakas megemlékezik mikor üdeje van, hogy megszóllamlyon és kend, mikor mennyenek az emberek a templomban. Ergo: kend kakas. Mondhat é kend ez ellen valamit?

Péter (sír).

Gáspár. Ej Péter ne sírjon kend! Mit gondol kend az ilyen tsátsogással.

Péter. Ezek bizony, vigye a tatár, mind merő hazugságok. Én akár az egész falubul hozok attestatumokat, hogy én nem vagyok a kakas és hogy az én szüleim minnyájan keresztény emberek voltak.

Montanus. Refutállya tehát kend ezt a silogismust, quem tibi propono. A kakasnak ez a tulajdonsági vannak, mellyek által más egyéb állatoktul különbözik. Ő szózatya által eszekbe juttatja az embereknek, mikor kellyenek fel, ő nékik az üdőt tudokra adgya, ő a maga szavában kevélykedik, ő néki taréja van. Kendben is meg vannak ezek a tulajdonságok. Ergo kend kakas. Refutállya kend nékem ezt az argumentumot.

Péter. (ismég sír.)

Gáspár. Ha, kend Péter, be nem tudgya néki a száját dugni, maid be dugom én.

Montanus. Nosza raita! Hallyuk a kend argumentomait.

Gáspár. Először az én lelkiismeretem szerint nyilván látom, hogy a kend vélekedése nem igaz.

Montanus. Az ispányok lelkiismeretyekre nem bízhattya az ember mindenkor magát.

Gáspár. Másodszor azt mondom, hogy mind a mit mond kend az hazugság.

Montanus. Mutassa meg kend ezt.

Gáspár. Harmadszor én egy derék ember vagyok, a kinek mindenkor hittek.

Montanus. Mind az ilyen tsátságással eleget nem tész kend.

Gáspár. Negyedszer azt mondom, hogy aképen beszélt kend, mint egy pernahter és hogy megérdemli, a kinek a nyelvét a nyakatsigájánál huzzák ki.

Montanus. Még semmi megbizonyítást nem hallok.

Gáspár. És végezetre, ötödször, legigazabban meg mutatom én azt kendnek a kardomal, avagy e száraz páltzával, a mint inkább tetczik.

Montanus. Nem. Köszönöm kendnek mind a kettőt. Hanem a meddig a szájával akar kend disputálni, meg lássa ked, hogy nemcsak a mit mondtam, de még többet is meg mutathatok kendnek. Jőjön kend ispány uram ide. Én kendnek megmutatom a józan logicából azt, hogy kend bika.

Gáspár. Mutassa meg kend az ördögöt.

Montanus. Legyen tsak kend békességgel és hallya az argumentumomat.

Gáspár. Jőjön kend Péter, mennyünk el innen.

Montanus. Ezt én eképpen mutatom meg: quicunque — — —

Gáspár (bedugja néki a száját).

Montanus. Hogyha most nem akarja kend az én megbizonyításomat hallani, tehát akár mikor máskor feltalálhat kend engem.

Gáspár. Jobb vagyok én, hogy sem ilyen goborlóval társalkodgyam.

(Gáspár és Péter elmennek.)

Harmadik kimenetel.

Montanus egyedül.

Az ilyen emberekkel én immel ámmal disputálhatok, jóllehet ők gorombául beszélnek velem. Én fel nem indulok, hogy ha tsak olyan személyekkel nem disputálok, a kik képzik magokban, hogy ők a disputandi methodust értik és hogy a filozofiában szinte oly erősek mint én. Innen tízszer hevesebb voltam, a mint ma azal a Deákkal disputáltam. Mert mégis látczik vala még a tanulásból egy sugárka raita. De ihol jönnek a szüleim.

Negyedik kimenetel.

János, Nille, Montanus.

János. Ah kedves fiam! Ne légy még is oly akaratos és ne vony minden emberel ujat. Az ispány, meg az egyházfi, kik a mi kérésünkre, te közötted és Jeronimus közt békességet kívántak szerezni, azt mongyák vala nékem, hogy te őtet ki tsufoltad volna. Mire való ez? Mit tészzen ez, hogy te ezen jó emberekbül bikát és kakast akartál tsinálni.

Montanus. E végre tanultam én, e végre törtem én a fejemet, hogy mindent a mit akarok mondhassak és azt meg is mutathassam.

János. Eképpen job let volna, úgy látczik nékem, ha te nem tanultál volna.

Montanus. Ej halgasson kend öreg Apó!

János. Mitsoda? Talán éppen még a szüléidet is meg akarod verni.

Montanus. Ha mindjárt megtselkedném is ezt, az egész világ előtt meg felelnék én errül.

(János és Nille sírva mennek el.)

Ötödik kimenetel.

Montanus és Jakab.

Montanus. Semmiképen el nem állok az én vélekedésemtül, ha mindjárt minnyájan megbolondulnak is. De mit akarsz te Jakab?

Jakab. Egy levelet hozok ide a Moszörnek.

Montanus. (elveszi a levelet és olvassa.) Én kedves barátom! Soha sem képzettem volna magamban, hogy te azt oly könnyen elhagyhattad volna, a kihez annyi esztendőtü fogva oly nagy hailandóságal viseltetél. Én néked bizonyosan mondhatom, hogy az én atyám a te vélekedésednek, hogy tudniillik a föld gömbölyü volna, oly igen ellene van és azt oly nagy hitbéli ágazatnak tartya, hogy soha oda nem ád engem néked, ha tsak az ő és más derék emberek hitére nem álsz. Mit használhat az néked, ha a föld hoszú-é vagy gömbölyü, vagy noltz szegletü, vagy négyszegletü. Kérlek téged mindenre, a mi kedves lehet előtted, szokjál ehez a hithez, mely mellet minékünk annyi üdötül fogva már, jól vala mindenkor dolgunk. Ha te ezt az én kedvemért meg nem tselekszed, tudgyad, hogy halálra fogom magamat emészteni, és az egész világ fog téged útalni, ugy mint a ki anak halálának oka voltál, ki tehozzád örökös hailandóságal viseltetett.

Örsébet, Jeronimus leánya
maga tulaidon kezével.

Ah egek! ez a levél meg lágyít engem és nagy kétségbe eit, úgy hogy éppen mondhatom a Poetával:

— — — ut que securi

Saucia trabs ingens ubi plaga novissima restat

Quo cadat in dubio est, omnique a parte timetur

Sic animus — — —

Egy részről a philosophia ál, mely álhatatosságra ébreszget. Más részről a jegyesem, mely hitetlenségemet szememre hányta. Ki hadgya magát Erasmus Montanus valami által helyéből mozdítani, hogy vélekedésétül, mely előbb az ő fővirtusa vala, el álljon? Nem, bizony nem. Mindazáltal itt a szükség untat, mely semmi törvényre sem kötelez. Ha ebben aláb nem hagyok, így mind magamat, mind jegyesemet szerentsétlenné tészem. Ő magát halálra fogja emészteni és e miatt engem minden ember gyűlölni fog és háladatlanságomat szememre hánni. Elhadgyam-é én azt, a ki annyi esztendőttül fogva oly nagy hívségel vala hozzám? Oka legyen-é én az ő halálának? Nem. Nem tselekszem. De mégis gondold meg mit tselekszel Erasme Montane, Musarum és Apollinis Palle! Itt van alkalmatosságod, melyben megmutathatod, hogy te igaz filosofus vagy. Mennél nagyobb a veszedelem, annál nagyobb lauread léssen a Philosophusok között. Gondold meg mit fognak mondani tui commilitores, ha ők azt hallani fogiák: e már nem amaz Erasmus Montanus, a ki az előtt vélekedését utolsó vére tsöppéig védelmezte. Ha a tudatlanok jegyesemhez való hitetlenségemet szememre hányák is, mindazáltal ellenben a filosofusok engem egész az évig fel magasztalnak. Szinte a mi mások előtt meg gyaláz, ugyanaz ezek előtt betsületel fog megkoronázni. Ellent állok tehát ennek a kísérletnek. Meg győzöm azt. Már meggyőztem. A föld gömbölyű. Jacta est alea. Dixi. Jakab! Ennek a levélnek, mellyet te nékem a jegyesemtől által hoztál, semmi haszna sem volt nálam. Én amellett maradok, a mit mondtam. A föld gömbölyű és az soha lapos ne legyen, még az én fejem fen lész.

Jakab. Én is úgy gondolom, hogy a föld gömbölyű, mindazáltal ha valaki egy kolbászt adna, hogy azt mongyam, hogy az hosszú, tehát azt mondanám, hogy a hosszú: mert hisz e mindegy én nékem.

Montanus. Ez te nálad tűrhetőbb, mint egy filosofusnál, a kinek fő virtusa abban ál, hogy végső tehetségig védelmezze azt, a mit egyszer mondot. Én efelül itt a faluban nyilván kívánok disputálni és mindazokat, a kik tanultak, ki akarom híni.

Jakab. De kérdezhetek é valamit Moszörtül? hogy ha Moször nyertes léssen, mi következik abbul?

Montanus. Abul az következik, hogy betsületem léssen mint egy győzedelmes filosofusnak és engem minnyájan tanult embernek fognak tartani.

Jakab. Moször, Tsátsogó embernek akarja mondani. Mert, hogy a tudomány és a tsátsogás nem egyféle dolog ezt én észbe vettem az itt való emberekben. Favágó Miskát, a kinek mindenkor jár a szája és senki meg nem foghattya néki a nyelvét, mások tsak olybá tartják, mintha tyuk esze volna néki, ellenben Halgati Palit, a ki keveset beszél és mindenben enged, annyira betsülik, hogy tisztartónak is alkalmasnak gondolják őtet.

Montanus. Hallya-sza az ember ezt a korhelyt, még ő is eszeskedni akar.

Jakab. Moször ezt rosra ne vegye. Én tsak az én együgyű eszem szerint beszéllek és azért kérdezősködöm, hogy valamit tanuljak.

És tsak azt akarnám örömet tudni, hogy ha Moször megnyerné a disputatiót, vallyon az egyházi Péter mindjárt kakasá változna-é.

Montanus. Ej bolondság! Azért ő mégis tsak marad a mi azelőtt volt.

Jakab. De így ám kend Moször vesz.

Montanus. Én nem akarok egy ilyen Paraszt korhellyel, mint te, disputatióban ereszkedni. Tudnál tsak deákul, majd felébresztenélek én téged. Én nem szoktam hozzá magyar nyelven disputálni.

Jakab. Ez anyi, Moször oly tanultá lött, hogy vélekedéseit már az anyanyelvén ki nem tudja többé magyarázni.

Montanus. Halgas audacissime Juvenis! Miért fásasztanám én magamot és miért magyaráznám én ki vélekedéseimet az ilyen köz és goromba emberek előtt, a kik még tsak azt sem tudják, mitsodák az universalia entia rationis és a forma substantialis, nem hogy többet tudnának. Hiszem ez absurdissimum a vakoknak a színül prédikálni. Vulgus indoctum est monstrum horrendum informe, cui lumen ademptum. Egy kevéssel előbb vala egy ember, a ki te náladnál tízszer tanultabb volt: ez én velem disputálni akart, de a mint hallám, hogy még azt sem tudja mi a quiditas, azontul el állék tőle.

Jakab. Mit téssen máskép quiditas? nem úgy híják é azt?

Montanus. Azt én már tudom.

Jakab. Moször talán jól tudja ezt maga, de másoknak meg nem tudja oly világosan magyarázni. Ellenben azt, a mi keveset én tudok, olyanféle, hogy mihelyen meg mondom azt, azontul minden ember megérti.

Montanus. Igenis. Te ám ugyan tanult ember vagy. Mit tudsz te?

Jakab. De hogy ha megmutatnám, hogy én tanultabb vagyok, mint Moször?

Montanus. Örömet hallanám ezt.

Jakab. Én azt gondolnám, hogy a ki legnyomosb dolgokat tanul, az legmélyeb tudományal bir.

Montanus. Minden bizonyal.

Jakab. Én a szántás-vetést tanulom, azért én tanultabb vagyok mint Moször.

Montanus. Tehát te a goromba paraszt munkát legnyomosb-nak tartod?

Jakab. Ezt én nem tudom, hanem tudom azt, hogy ha a parasz-tok is pennát vagy egy darab krétát vennének a kezekbe és méreget-nék, mely mesze van a hold ide, tehát ti fő tanult emberek nemsokára szerentsétlenek lennétek a ti gyomrotokban. Ti tanult emberek disputa-tióban töltitek az üdőt, hogy ha a világ gömbölyű-é, vagy négy szeg-letű, vagy nyoltz szegletű és mi azon igyekezünk, hogy a föld színe mindenkor egyenlő maradjon. Lássá tehát Moször, hogy a mi tanulá-sunk hasznosb és nyomosb mint a kendteké és innen, hogy Róka-szakál Estók legtanultab ember itt a faluban, mert ő úgy meg jobbi-totta a maga földét, hogy egy kéve búza két talléral többet ér most, mint annak üdeiben, a ki azt ő előtte birta, a ki napestég a pipa mellett ült és a Magyar Kronikát, meg az evangelomos könyvet zirozta és dörgölte.

Montanus. Elájulok. Szemlátomást az ördög beszél belőled. Soha sem hittem volna, hogy egy paraszt gyermek szájából ilyen beszédek hallattathatnának. Mert nem haitván arra, hogy mind a mit mondasz hazugság és istentelenség, mindazáltal a te beszédid felette különösek egy ilyenre nézve, a mijen állapotú te vagy. Mond meg nékem, kitül tanultad te az ilyen haszontalan tsátságásokat?

Jakab. Én, Moször! nem tanultam, de azt mongyák az emberek, nékem jó fejem volna. A Dészás soha sem jön ide, hogy utánnam ne küldene mindjárt. Ő ugyan százszor is mondotta már a szüléimnek, hogy tanulásra fognának engem, én még nagy ember lehetnék valaha. Ha más egyéb dolgom nintsen, fogom magamot, ide s tova sétálok és elmélkedem magamban. A minap egy verset tsinálék Serkanna Mártony-rul, a ki kiitta magát a világbul.

Montanus. Hallyam-sza azt a verset.

Jakab. Tudni kell előbb Moszörnek, hogy ennek a Serkanna Mártonnak az atya és az attyának atya halászok voltak és a vízbe haltak. A vers eképpen vala:

Itt fekszik Serkanna Márton,
Ki hogy szüléihez hasonló légyen,
Kik mint halászok meghaltak vízben,
Égett borral halálra itta magát éltiben.

Montanus. Jól lehet a vers formaliter egy pipa dohányt sem ér, mindazáltal az materialiter még is szép. A mi legelső a prosodia hibáz benne.

Jakab. Mitsoda ez.

Montanus. A verseknek nintsen elég lábok, avagy oly lábok, a mellyeken járhasanak.

Jakab. Lábok? De biz az egész faluban futkostak a minap.

Montanus. Látom, hogy tüzes eszed van néked, kívánnám, hogy tanultál volna valaha és értenéd tuam Philosophiam instrumentalem, így te respondeálhatnál én velem. Jőj mi innen elmenünk.

(Elmennek.)

Vége a Negyedik Ábrázolásnak.

ÖTÖDIK ÁBRÁZOLÁS.

Első kimenetel.

Egy hadnagy és Gáspár.

A Hadnagy. Hol található fel azt a legényt? Én mégis örömet beszéltem volna előbb azal. Jótekinetű-é?

Gáspár. Igenis. Ő elég alkalmas tekintetű, a szája pedig olyan mint a beretva.

A Hadnagy. E semmit sem tész, tsak egészséges és derék legyen ő.

Gáspár. Ő mindent a mit akar mondhat és meg is felelhet arul. Ő világosan megmutatta azt, hogy a mi egyházfink kakas.

A Hadnagy. Széles vállú-é?

Gáspár. Igenis. Egész szál ember ő. Minnyájan félnek othon tőle, még ugyan a szüléi is, mert ő azokat minnyájokat teheneké, ökröké, lovaká és meg meg embereké teheti, az az, azt ő megmutattya könnyvekből, hogy ők azok légyenek.

A Hadnagy. Ollyanak látczik-é, a ki elálhat valamit.

Gáspár. Ő azt is meg mutattya, hogy a föld gömbölyű volna.

A Hadnagy. Ehez semmi közöm nékem. De látczik ő, mintha merész és vitéz volna?

Gáspár. Életét le tenné vagy egy betöért is, nem hogy még más valamiért nem. Én bizonyos vagyok, hogy ő mindeneket itt maga ellen felindít. De ezel ő nem gondol. E miatt ő éppen el nem ál a maga vélekedésétül és tanításátul.

A Hadnagy. A mint hallom, ebből a legényből egész katona lesz.

Gáspár. Miként akarja kelmed ötet katonává tenni? Hiszem ő Deák.¹

A Hadnagy. Semmi sem ez. Ha ő másokat juhoká, ökröké és nyulaká tud tsinálni, maid meg próbálok én is ha nem tehetek-e én egy Deákot katonává.

Gáspár. Kívánnám, hogy már a volna. Ej miként fogok én nevetni.

A Hadnagy. Tsak lassan. Ha mink ketten, én meg ispány uram egyet értünk, tehát az ilyen dolgok nem lehetetlenek. De itt látok valakit jönni; nem az-é ez?

Gáspár. Igenis, ez az. Én elmegyek, netalán roszzsat gondollyon felőlem, (elmegyen.)

Második kimenetel.

A Hadnagy és Montanus.

A Hadnagy. Örvendek a kelmed megjövetelin.

Montanus. Alázatosan köszönöm.

A Hadnagy. Mivel hogy itt nem éppen felette sok tanult ember találkozik, a kikel beszélhetne az ember, e végre bátorkodom kelmedet meglátogatni.

Montanus. Ej. E nékem tetczik, hogy kelmed tanult. Engedelmmivel Hadnagy uram mikor deponált kelmed?

A Hadnagy. Már tíz esztendő előtt.

Montanus. Tehát kelmed már régi akademikus. — Mi vala pedig a kelmed studiuma, midőn tanult?

A Hadnagy. Én töbnyire a régi deák autorokat olvastam és a Természetbeli törvényt, meg még az erköltsökről való tudományt tanultam, a mit most is tselekszem még.

Montanus. Ej, ez dibdabság, e nem academicum — — —

A Hadnagy. Nem, még sem oly igen.

Montanus. Így sohasem dlsputálhat kelmed?

¹ A deákok fel voltak Dániában mentve a katonaságtól.

A Hadnagy. Nem.

Montanus. Ej. Már e tanulás? Az instrumentalis Philosophia egyedül tsak solidum studium. Más egyéb jó lehet ugyan, de a böltesség közé nem számláltathatik. Az, a ki a Logicát és Metafisikát jól úszte, mindenbül kivetheti magát, minden matériárul disputálhat, ha szinte semmit se tud afelől. Én nem tudom mihez kaphatnék és ki nem gázolhatnék aból. Egy disputio sem vala az én üdömben az universitáson, a hol én opponens ne lettem volna. Egy instrumentalis Philosophus Polystifor gyanánt viselheti magát.

A Hadnagy. Ki most a legnagyobb Disputator?

Montanus. Ez egy Deák, kinek neve Pauszbányi Claudius. Miután ez a maga elenzőit refutálja, úgy hogy egy szót sem szólhat többet, tehát, azt mongya, fel akarod-e most az én vélekedésemet venni, így én megint a tiédet mutatom meg. Mind ez ilyenekben kiváltképen segít raita az ő Instrumentalis Philosophiája. Kár, hogy prokator nem lesz ez a legény, jó jövetele lenne néki. Ő utánna én vagyok a legerősebb. Legutolszor, a mint disputáltam fülembé sugot és azt mondá, Jam sumus ergo pares. Én mégis mindenkor cedalok néki.

A Hadnagy. De én azt hallottam, hogy kelmed meg tudgya azt mutatni: a Gyermekek kötelessége volna az ő szüléiket verni. E nékem mégis illetlennek látczik.

Montanus. Ha én azt mondtam, tehát ember is vagyok arra, hogy azt megmutassam.

A Hadnagy. Felfogodom egy aranyban, hogy erre kelmed nem capax.

Montanus. Én pedig felfogodom egy aranyban, hogy capax vagyok.

A Hadnagy. Parola! E mellett maradunk. Meg van mondva. Hallyuk-sza kelmedet.

Montanus. A kiket leginkább szeret az ember, azokat leginkább veri. Az embernek senkit sem kel jobban szeretni mint a maga szüléit, ergo, az embernek senkit sem kel verni, hanem a maga szüléit. Most egy más silogismusban. A mit mástul vettem, azt tehetségem szerint tartozom vissza szolgálni; én ifuságomban veréseket vettem a szüléim-től, ergo, tartozom azokat is még vissza adni.

A Hadnagy. Elég. En elvesztettem. A kelmed aranyának meg kell lenni.

Montanus. Ej. Tréfál kelmed. Én el nem veszem a kelmed aranyát.

A Hadnagy. El kel kelmednek, akár mi legyek, az egy aranyat venni. Megesküszöm reá.

Montanus. Igen, tehát elveszem azt, hogy kelmed hamissan meg ne esküdjön.

A Hadnagy. De nem merem-e én is próbálni, ha nem tsinálhatom-e én is valamivé kelmedet? Par exemple, én kendet katonává akarom tsinálni.

Montanus. Ej ez igen könnyű; minden deák lelki katona.

A Hadnagy. Nem. Én megmutatom azt is, hogy ked egy hitvány katona. Ked elvette a kézpénzt, ergo — — —

Montanus. Nego minorem.

A Hadnagy. Et ego probo minorem. Arul az aranyrul, melyet kend, mint kéz-pénzt nyert.

Montanus. Distingvandum est inter nummos.

A Hadnagy. Semmi distinctiot. Te katona vagy.

Montanus. Distingvandum est inter — — simpliciter et relative accipere.

A Hadnagy. Nem kel sok tsátság. A kontraktus béfejeztetett. — A kéz-pénzt te fel vetted.

Montanus. Distingvandum est inter contractum verum et apparentem.

A Hadnagy. Tagadhatod-é hogy egy aranyat nyertél tőlem.

Montanus. Distingvandum est inter rem et modum rei.

A Hadnagy. Jer pajtás mindjárt velem. Most már mondurt adatok néked.

Montanus. Ihol vegye kelmed vissza a maga aranyát. Enek felette bizonyosága sints kednek, hogy fel vettem volna a pénzt.

Harmadik kimenetel.

Az előbbiek, Gáspár és egy káplár.

Gáspár. Én bizonyág vagyok és én láttam, a mint hadnagy uram a pénzt néki adta.

A káplár. Én hasonlóképen.

Montanus. De mitsoda okbul vetem én el a pénzt. Distingvandum est inter — — —

A Hadnagy. Én most több tsátsogást nem akarok hallani. Káplár! maradj itt, még én a mondurt kihozom néki.

Montanus. Holla! Erő! Erőszak!

A káplár. Nem halgatsz-e te kutya? mindjárt keresztül szurom a banganétot az oldaladon. Nem let-é ő katona? ispány uram.

Gáspár. Oh kétségkívül! semmi kételkedés ebben.

A Hadnagy. Raita. A fekete katzikát le és a mondurt ved fel. (*Montanus* sir midőn a mondurt reá huzzák.)

A Hadnagy. Ejnye pfui! Szégyen egy katonának sírni. Hiszem szeb vagy most már, mint sem az előtt. Káplár. Exercirozd tsak derekasan őtet, Ő ugyan tanult ember, de még tudatlan az exertitumban.

(*A káplár* exercirozni kezdi és azonközben jól meglohollya őtet. *Gáspár* elmégyen.)

Negyedik kimenetel.

A Hadnagy, A káplár és Montanus.

A Hadnagy. No Káprál! Meg fogia-é az exerciciumot?

A káplár. Maid meg tanullya ő azt, de igen lusta kutya, minden szempillantásban vágnom kel a hátát.

Montanus, (sírva). Ah Nagyságos uram! Légyen könyörületes mégis én hozzám. Én gyenge természetű vagyok és meg nem álhatom az ilyen tractamentumokat.

A Hadnagy. Tsak eleinten nehéz ez. Maid ha egyszer meg lapododik a hátad, nem fog azután az ugy fájni.

Montanus (sírva). Ah, hogy ha soha sem tanultam volna, soha sem jutottam volna erre a szerentsétlenségre.

A Hadnagy. Ej e tsak az eleje. Maid ha egynehányszor a szá máron fogsz ülni, avagy puskát hordozni, az ilyen gyermekségekel nem is fogsz gondolni.

Ötödik kimenetel.

Az előbbeniek, Jeronimus, Magdolna, Örsébet, János, Nille.

Jeronimus. Ezt kend minden bizonyal tudgya?

János. Igen is. Ezt nékem éppen tsak ezelőtt mondotta az ispány.

Jeronimus. Tsak megint jó hitre hozhatnánk ötet, örömet kiváltanám.

Örsébet. Ah én szerencsétlen leány.

Jeronimus. Ne lármáz előttem, Örsébet! azal te semmit sem nyersz. De ugy tetczik, hogy itt ál ő. Hallya Hegyi Erazm. Hogy hogy történt ez?

Montanus. Ah kedves Jeronimus uram! én katona lettem.

Jeronimus. Más dolga lesz most kendnek, mint sem az embereket ökröké és az egyházfit kakasá tenni.

Montanus. Ah! Bánom az én előbbeni esztelenségemet. De késő már.

Jeronimus. Hallya-é kend barátom. Ha le akar kend mondani az előbbeni bolondságirul és az országot nem akarja homi szakadásokkal és disputatiokkal betölteni, így én minden tehetségemmel nem gondolok és kendet kiváltom.

Montanus. Ah! semmit jobbat nem érdemeltem én, mivel a szüléimet veréssel fenegtettem. De ha könyörölni akarna kend raitam és engemet megváltana, fogadom bizonyal, hogy ennek utánna más életet fogok viselni és valami kereskedésre adom magamot és disputatiomal soha senkinek terhére nem lézsek többé.

Jeronimus. Legyen kend békével. Maid hadnagy uramal fogok szóllani. Ah Hadnagy uram! Kelmed mindenkor jó akarója a mi házunknak. Ez a legény, kit kelmed katonának fogadot az én egyetlen egy leányomal eljegyzett. Botsássa el kelmed ötet, 100 taléral kívánok ezért kelmednek kedveskedni. Meg vallom magam is örültem, midőn legelőször hallám, hogy ugy reá szedték ötet, mert az ő rendkívül való magaviselése mind engemet, mind más betsületes embereket itt a faluban felindított ellene. De midőn ebben a positurában látom ötet és hallom, hogy minden előbbeni esztelenségét bányya, tsak meg nem reped a szivem a könyörületesség miatt.

A Hadnagy. Hallya kend kedves Jeronimusom! A mit tselekedtem azt én az ő javára tselekedtem. Tudom én, hogy ő a kend leányával eljegyzett és egyedül ezért, a kend kedvéért, vettem ötet ily állapotra és ezért tractálám is oly keményen ötet, hogy ő a maga vétkit meg-

ismérje. De a kend kedvéért ezt a pénzt a szegényeknek adom, mivel hallom, hogy ő magát megváltoztatta. (Montanushoz.) Hallya-é kend barátom! A kend szülei sok pénzt költöttek kendre oly reménységgel, hogy kend nékik öregségekben betsülettyekre és vigasztalásokra léssen. Igen okoson is ment kend el innen, de felette felfordult észrel jött vissza, itt az egész falut felindította, rendenkivül való vélekedéseket tart és azokat még nyakason védelmezi. Ha ezek a kend tanulási gyümöltsi, azt kívánhatná az ember, hogy egy könyv sem volna a világon. Nékem úgy tetszik, hogy a mi legjelesebbet kellene tanulni az iskolában az embernek, mind az ellenkezik a kend magavisplésével és hogy a tanult embernek mindenk felett olyannak kellehe magát mutatni, hogy meg lehetne ismérni, hogy ő temperatusbb, okosbb és tisztességesb az ő beszédiben, mint az a ki nem tanult. Mert a józan filozofia arra tanít bennünket, hogy a visszavonásokat tsillapítsuk és letsendesítsük, hogy mi azontul el álljunk vélekedésinktül, mihelyen legkiseb tévelygésünket megmutattják valamiben. Az első törvény a filozofiában az, hogy önön magunkat esmérjük és menél jobban megvisgállya ezt valaki annál kevesebet gondol az magafelül, sőt annál inkább észre veszi mely sokat kel még néki tanulni. Kend pedig a filozofiát viadal mesterségé teszi és azt tartya filosofusnak, a ki homi subsilis distinctiokkal az igazságot félre fordította és magát minden vélekedésből kiveri. Ezek által kend magát gyüloletesé teszi az emberek előtt és a tanulást másokkal megütáltattya, mivel azontul azt képzik magokban az emberek, hogy eféle tsudálatos gonosságok legyenek a tanulás gyümöltsi. Legjobb tanáts, mellyet kendnek adhatok, az, hogy valamit dolgozzon és eképpen tisztítsa ki fejét és feleitse el mindazt, a mit annyi éjeli vigyázás által tanult. Fogjon kend valami kereskedéshez, melly által elő mehessen e világon. Ha pedig tanulásai mellet akar kend maradni, tehát azokat valami jó rendbe tedgye.

Montanus. Ah nagyságos uram! én az úr tanátsát fogom követni és azon igyekszem, hogy ennek utánna más ember legyek.

A Hadnagy. Jól van! Igy én kendet ismég szabaddá tészem, mihelyen a szüleinek és ipainak ezt meg igéri és ötölök mind a két részrül botosánatot fog kérni.

Montanus. Ah! én kentektül minnyájoktül botosánatot kérek és fogadom kendteknek, hogy ezentul más életet fogok viselni. Ellene mondog az én előbbeni szokásomnak, a melytül nem ezen állapot, mellybe estem, hanem ennek a derék tisztnek az ő beszélgetési vonzanak el, ezen okra nézve az én szüleim és ipáim után mindjárt leginkább is fogom tisztelni ötet.

Jeronimus. Tehát nem tartya már kend édes vóm! annak, hogy a világ gömbölyű? Ez legjobban szorongattya az én szívemet.

Montanus. Édes, kedves ipam uram. Én erül többet disputálni nem akarok, egyedül tsak azt akarom mondani, hogy ebben az üdőben minden tanultak vélekedése ez, hogy a föld gömbölyű.

Jeronimus. A — — — Hadnagy uram! Hagy legyen megint katona, a meddig a föld lapos nem léssen.

Montanus. Édes, kedves ipam uram! a föld bizony oly lapos, valamint az ember tenyere. Megelégedet már kend?

Jeronimus. Úgy, úgy. Most már mi megint jó barátok vagyunk. Most már elveheti kend a leányomat. Mennyünk most minnyájan haza és a békesség poharát igyuk meg. Hadnagy uram is fog annyi betsületet hozzánk mutatni és velünk jön. (elmennek minnyájan.)

Vége ennek a játéknak.

Közli: DR. BITTENBINDER MIKLÓS.

BERZSENYI DÁNIEL FELETT MONDOTT BÚCSUZTATÓ VERSEK.

A nagy költő sem kerülhette el sorsát. Neki is a régi időkben szokásos verses búcsuztatóval kellett elindulni a minden halandók útjára. Horváth József, a vései evangélikus fiatal lelkész követte el ezt a merész dolgot, hogy a nemzet nagy énekesének nevében verses formában szólott a gyászolókhöz. Érezte a feladat nagyságát. Tudta, hogy mivel tartoznék vers dolgában is a nagy költő emlékének; igyekezett is a lant idegeit tőle telhetőleg felhangolni, és búcsuztatója jobb is valamivel az akkori ilyenféle verseknél, nem annyira ízléstelen és versformában is elüt a többiektől: de sajnos, az eredmény mégis messze elmaradt a jó igyekezet mögött.

Az irodalom barátait azért talán érdekelni fogják a versben található helyi és személyi vonatkozások. A másolat a szerzőnek eredeti kéziratáról készült, melyet halotti predikációjával együtt nyomtatásban is ki akart adni. A szintén megkezdett, de félben hagyott Előszóban ugyanis ezt írja: »Midőn halhatatlan költőnknek emlékezetét ily gyenge és hirtelen készült munkával, a milyen ezen szent beszéd és búcsuztatás, megtisztelni kívánom: félnem kell, hogy az elhúnytak érdemeihez és fényéhez méltatlan áldozatot hozok. Nem is egyéb bírt arra, hogy munkámat sajtó alá bocsássam, mint a megszorodott szívű özvegynek szíves kívánsága, ki ezáltal is forrón szeretett férjének habár csekély emléket állítani akar.«

A jó szándék azonban még sem valósult meg. Sem Szinnyei, sem Váczy, sem Petrik nem tud róla.

Az Előszóban említett halotti beszéd kézírata elveszett. Csak a búcsuztató üres lapjára van ráírva irónnal a textus: Példabeszédek 3. r. 13—18. verse: Boldog ember, a ki megnyeri a bölcseséget stb. Themája: